

**37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia
Állam- és Jogtudományi Szekció**

Budapest, 2025. március 24–26.

Rendező intézmény:
Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

Állam- és Jog-
tudományi Szekció

**Az egészséges környezethez való jog perelhetősége
a gyermekek által indított klímaperekben**

Kézirat lezárásának dátuma:

2024/11/04

Bevezetés	3
1. fejezet: A klímapereskedés mint stratégiai eszköz.....	8
1.1. A klímaperek stratégiai jellegének bizonyítása.....	8
1.2. A bírósághoz való hozzáférés, mint peresíthetőségi akadály és a siker kérdésköre	9
1.3. Mozgalmi pereskedés: a stratégiai klímaperek és a klímamozgalmak közötti kapcsolódási pontok.....	11
1.4. Részösszegzés.....	12
2. fejezet: A klímaperekben megjelenő nem jogi érvek alapjogi relevanciája	14
2.1. Episztemikus legitimitás, mint a természettudományos érvek alapjogi relevanciája	14
2.2. A nem jogi érvek megjelenése egyes gyermekek által indított klímaperekben	16
2.3. Részösszegzés.....	17
3. fejezet: Hogyan peresítsük az egészséges környezethez való jogot?	19
3.1. Az alapjogok peresíthetőségének elméleti háttere	19
3.2. Az egészséges környezethez való jog peresíthetőségének útjai	21
3.3. Az alapjogi triász megjelenése a gyermekek által indított klímaperekben	23
3.4. Részösszegzés.....	30
4. fejezet: Antidiszkriminációs érvek a gyermekek által indított klímaperekben.....	32
4.1. A megkülönböztetésmentesség mint alapjog szerepe a gyermekek által indított klímaperekben	32
4.2. Az intergenerációs méltányosság koncepciója.....	34
4.3. Az antidiszkrimináció egyes gyermekek által indított klímaperekben	35
4.4. Részösszegzés.....	38
Konklúzió: Klímaper a magyar Alkotmánybíróság előtt?	38
Irodalomjegyzék	41

Nyilatkozom arról, hogy a dolgozatomban nem használtam mesterséges intelligenciára épülő rendszert.

Bevezetés

A kutatásomban az egészséges környezethez való jog perelhetőségének kérdéskörét vizsgálom, a gyermekek által indított perekre fókuszálva. Tizenkét gyermeket és fiatalokat is érintő klímapert elemzek, elsősorban az azokban fellelhető különböző alapjogi érvek szempontjából. Kitérek az egyes nemzeti és nemzetközi gyermekeket és fiatalokat érintő klímaperek érvelési hasonlóságaira és különbségeire. Az az előzetes állításom, hogy annak ellenére, hogy alapvetően különböző társadalmi, gazdasági, kulturális attitűdökkel és történelmi gyökerekkel bíró országokról van szó, számos közös pont van az egyes országokban megindított klímaperekben, különösen a kérelmezők érvelése szempontjából.

A tanulmányomban három dogmatikai kérdést vizsgáltam: (a) alapjogi triász, (b) antidiszkriminációs érvek és (c) az ezekkel összefüggésben felmerülő nem jogi, természettudományos érveket:

ad (a) Az általam alapjogi triásznak nevezett koncepció lényege abban áll, hogy három alapjog (az élethez való jog, az egészséghez való jog és az egészséges környezethez való jog) összeforrasztásával lehet a leghatékonyabban perelni egy gyermekek által indított klímaperben. Ugyanis abban az esetben, ha az állam nem teszi meg a megfelelő adaptációs és mitigációs intézkedéseket, akkor (a) sérül az élethez való jog, mert egy környezetileg súlyosan degradálódott térben lehetetlenség az emberhez méltó életet biztosítani, (b) sérül az egészséghez való jog, mert a globális éghajlatváltozás súlyos közvetlen és közvetett egészségügyi hatásokkal jár, végül (c) sérül az egészséges környezethez való jog, hiszen degradálódott a környezet, növekedett a levegőben a CO₂ mennyiség.¹

ad (b) A különböző antidiszkriminációs megközelítések elemzése rávilágít arra a tényre, hogy a klímaváltozás egyenlőtlenségi kérdés is. A gyermekek sokkal súlyosabb klímahatásokkal fognak szembesülni, mint a korábbi generációk (például légzőszervi betegségek vagy vektorok által terjesztett fertőző betegségek terjedése, illetve a klímaszorongás mint pszichológiai kórkép). Az előbb felvázolt egyenlőtlenségi konfliktus kiküszöbölésére jött létre a nemzedékek közötti méltányosság koncepciója, amelynek lényege, hogy lehetőleg olyan mértékben használjuk csak ki a bolygónk erőforrásait, hogy a gyermekeinknek olyan állapotban tudjuk azt

¹ Bratspies, Rebecca M. 2015. Do We Need a Human Right to a Healthy Environment? Santa Clara Journal of International Law, Vol. 13, No. 1, 2015, 34,52

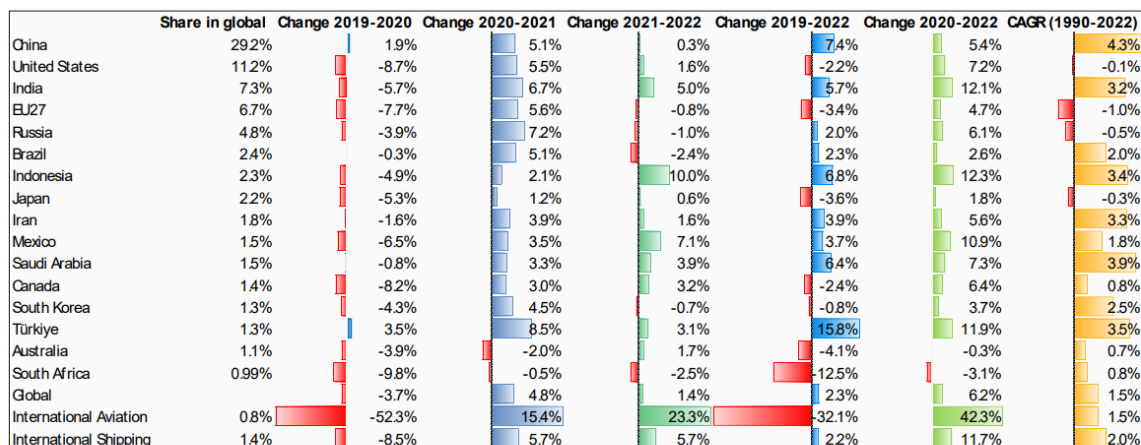
„átadni”, mint amilyen állapotban szüleinktől „kaptuk”.² Az egyenlő bánásmódhoz való jog pedig arra utal, hogy a gyermekeket közvetve diszkriminálják a koruk alapján azáltal, hogy nem kezelik megfelelően a klímaváltozást, vagyis azzal hozzák létre az alapjogsértő helyzetet, hogy nem alkotják meg a probléma mérséklésére szolgáló, hatékony jogszabályokat.

ad (c) A klímaváltozás elsősorban nem jogi, hanem természettudományos kérdés. Ennek okán nehéz lenne alapjogsértést megállapítani egy gyermekek által indított klímaperben a releváns és hiteles természettudományos álláspontok, szakértői bizonyítékok figyelembevétele nélkül. Az orvostudomány, a biológia és más tudományágak olyan tudással bírnak az éghajlatváltozással kapcsolatban, amely esszenciális elem ahhoz, hogy egy klímaperben megfelelő döntés születessen.

A dolgozatom gerincét az általam kiválasztott ügyekben fellelhető alapjogi, illetve olyan nem jogi (természettudományos) érvek adják, amelyeknek van alapjogi relevanciája. Az ügyeket két mértékadó, klímaperet tartalmazó adatbázisból nyertem ki. Az egyik a Sabin Center for Climate Change Law (a Columbia Law School és a Columbia Climate School közös központja) által készített „Climate Change Litigation Database”. A másik klímaadatbázis pedig a svájci Zürichi Egyetem ún. CRRP (Climate Rights and Remedies) projektjéhez kapcsolódó „Climate Litigation Database”. A jogesetek kiválasztásánál külön figyelmet fordítottam arra, hogy lehetőleg minél inkább tükrözzék a téma komplexitását, inkluzivitását és globális jellegét. Ennek okán az ügyek esetében a különböző régiók közötti arányokra is törekedtem. Mindezek alapján két afrikai, négy ázsiai, három európai és három amerikai országot választottam ki. A regionális arányosságon túl a másik szempont, amire különös figyelmet fordítottam, az egyes országok általi üvegház (GH) kibocsátás. Az általam vizsgált tizenkét jogeset közül kilencben érintett olyan ország, amely a legnagyobb GHG kibocsátó tizenöt ország közé tartozik.

1. sz. ábra A 2022. évi globális kibocsátásban való részesedés és az üvegház-kibocsátás éves relatív változása a 2019-2022 közötti időszakban és a CARG14 az 1990-2022 közötti időszakban

² Weiss, Edith Brown. 1990. “In Fairness to Future Generations.” *Environment: Science and Policy for Sustainable Development* 32 (3): 6, 10

Source: JRC, 2023

A Zürichi Egyetem CRRP projektjének oldala a klímapereket tagláló adatbázison kívül tartalmaz egy blogot is, ami szintén hasznos volt a kutatásom szempontjából. Ezen az oldalon az ügyek kiválasztását a következő módon végeztem el. A kulcsszavaknál (key-words) a „children and young people” -t választottam ki, ahonnan (a korábban már ismertetett szempontokat mérlegelve) választottam ki a dél-afrikai, ugandai, dél-koreai, német, amerikai (Montana) és kanadai ügyeket. A Kolumbia Egyetem által kifejlesztett klímalitigációs esetgyűjtemény oldalán a következő módon választottam ki az ügyeket. Először a „Suits Against Governments” (vagyis a kormány ellen indított esetek) közül válogattam, majd a human rights kategóriát választottam (ez egyébként jelenleg 153 esetet tartalmaz), amin belül egyrészt a (a) „Youth/Children” alkategóriából kiválasztottam az osztrák, az indonéz, a haiti, az indiai és a pakisztáni ügyeket, másrészt (b) az „Other” alkategóriából választottam ki a portugál gyermekek keresetét tagláló EJEB ügyet.

Az egészséges környezethez való jog peresíthetőségével kapcsolatos, a tanulmányban megjelenő ügyek

Ügy	Fórum	Ország	Döntés
Indonesian Youths and others v. Indonesia (Indonéz gyermekek ügye)	Emberi Jogok Nemzeti Bizottsága	Indonézia	Még nincs

Duarte v. Portugal (Portugál gyermekek ügye)	Emberi Jogok Európai Bírósága	Portugália (és 33 másik ország)	Elutasítás/elfogadhatatlannak nyilvánítás
Pandey v. India (Pandey ügy)	Nemzeti „Zöld” Bíróság	India	Elutasítás
Held v. Montana (Montana ügy)	Montana First Judicial District Court Lewis and Clark County	USA (Montana)	Pernyertesség
Children of Austria v. Austria (Children of Austria ügy)	Oszták Alkotmánybíróság	Ausztria	Elutasítás/elfogadhatatlannak nyilvánítás
Petition to the Inter- American Commission on Human Rights Seeking to Redress Violations of the Rights of Children in Cité Soleil, Haiti (Haiti ügy)	Emberi Jogok Amerikaközi Bizottsága	Haiti	Még nincs
Ali v. Federation of Pakistan (Ali ügy)	Lahore Legfelsőbb Bírósága	Pakisztán	Még nincs
Do-Hyun Kim et al. v. South Korea (Do-Hyun ügy)	Koreai Alkotmánybíróság	Dél-Korea	Pernyertesség
Neubauer, et al. v. Germany (Neubauer ügy)	Német Szövetségi Alkotmánybíróság	Németország	Pernyertesség
La Rose v. Her Majesty the Queen (La Rose ügy)	Kanadai Szövetségi Fellebbviteli Bíróság	Kanada	Fellebbezés
Mbabazi and Others v. The Attorney General and National	Kampalai Felsőbíróság	Uganda	Még nincs

Environmental Management Authority (Mbabazi ügy)			
African Climate Alliance et. al. v. Minister of Mineral Resources & Energy et. ("Case Law Database - University College Cork") al. (#CancelCoal case) (#CancelCoal ügy)	Pretoriai Felsőbíróóság	Dél-Afrika	Még nincs

1. fejezet: A klímapereskedés mint stratégiai eszköz

A tanulmányom kontextusának megértéséhez megítélésem szerint mindenképpen szükséges a stratégiai klímaperék problémakörét áttekinteni, figyelemmel (a) annak főbb jellemzőire, (b) a siker-sikertelenség kérdéskörére és (c) a stratégiai klímapereskedés és a klímamozgalmak közötti kapcsolódási pontokra.

ad (a) Alapvetően az az állításom, hogy a klímaváltozás kontextusában akkor beszélhetünk stratégiai perről, ha abban az eljárásban a kérelmező közvetlen érdekeinek érvényesítésén túlmutató célok (például adott kérdésben a társadalmi hozzáállás megváltoztatása) is megjelennek. Ahogyan Ben Batros és Thessa Khan megfogalmazta, a stratégiai klímaperék egy nagyobb folyamat részei, amelyben egy-egy vesztes vagy nyertes ügy csak egyfajta eszköz, amelyet a végső cél, vagyis a fenntartható fejlődésnek az állami politikákba való inkorporálása érdekében kell felhasználni.³

ad (b) A stratégiai klímaperék kapcsán megjegyzendő, hogy a sajátosságuk miatt nem lehet azt mondani, hogy a pernyertesség és a per sikere, illetve a pervesztesség és a per sikertelensége ugyanazt jelenti. Abban az esetben, ha a kormányok olyan környezetvédelmi intézkedéseket vezetnek be vagy olyan klímavédelmi jogszabályokat fogadnak el, amelyek összhangban vannak a fenntartható fejlődés koncepciójával, akkor sikeres az ügy, függetlenül, attól, hogy (i) pernyertesség született, (ii) részlegesen lett csak pernyertes az ügy, (iii) pervesztességgel zárult le az ügy vagy (iv) még nem is született döntés.

ad (c) A stratégiai klímapereskedés és a klímamozgalmak közötti kapcsolódások, összefüggések egyértelműek. A klímaperék felperesei és egyes klímamozgalmak vezetői között szoros személyi és szervezeti összefüggés van. Ennek fő oka, hogy az ifjúsági klímamozgalmak és a stratégiai klímaperék célja közös, a fenntartható fejlődésnek megfelelő állami politika kikényszerítése, jogi és politikai eszközök segítségével.

1.1. A klímaperék stratégiai jellegének bizonyítása

A stratégiai pereskedés lényegében a jog és a politika határvonalán mozog, ahogyan egyesek fogalmazznak: a stratégiai pereskedés a politika más eszközökkel történő folytatása, amelyet alapvetően alkotmányos-demokratikus alapelvek indokolnak.⁴

³ Batros, Ben, and Tessa Khan. 2022. "Thinking Strategically about Climate Litigation." Chapter. In *Litigating the Climate Emergency: How Human Rights, Courts, and Legal Mobilization Can Bolster Climate Action*, edited by César Rodríguez-Garavito, Globalization and Human Rights. Cambridge: Cambridge University Press, 104

⁴ O'Neill, A. 2015. Strategic litigation before the European Courts. *ERA Forum*:496

Michael Ramsden és Kris Gledhill a stratégiai per fogalmát négy elemre bontja, amelyekkel külön-külön érdemes foglalkozni.⁵ Először, a stratégiai perek legfontosabb jellemzője, hogy ellentétben a hagyományos pereskedési formákkal, nem kizárólagosan az a céljuk, hogy egy múltbeli jogvitát megoldjanak vagy a felperes érdekében kimondassák az alapjogsértést, hanem olyan elvek kidolgozására is törekszenek, amelyeket mások is alkalmazhatnak a későbbi perek során, és amelyek szélesebb körű politikai-társadalmi hatást fejthetnek ki.⁶ Másrészt azt is fontos megjegyezni, hogy a „stratégia” nem egy adott ügghöz kötődik, hanem sokkal inkább egy olyan módszer, amellyel az ügy céljai elérhetőek.⁷ Lehet egy stratégiai per célja az, hogy valamilyen marginalizált társadalmi csoport jogainak érdekében lépjenek fel, de akár általános értelemben véve a politikai-polgári és szociális-gazdasági jogok biztosítása vagy előmozdítása is.⁸ A stratégiai pereknél számos esetben a pereskedő fél előre látja, hogy veszíteni fog. Ennek ellenére a konkrét ügynek jelentős politikai és társadalmi hatása lehet. Egy ilyen ügy alapja lehet szélesebb körű társadalmi változásoknak vagy különféle kormányzati, politikai reformoknak is.⁹ A stratégiai perek kapcsán felmerül olyan különlegesség is, hogy annak nem szükségszerűen kell bírói fórum előtt zajlania. Az Észti Emberi Jogi Központ szerint a stratégiai pereskedés nem más, mint társadalmilag jelentős ügyek bírósági vagy bíróságon kívüli eljárás útján történő megoldása. Tehát adott esetben valamilyen emberi jogi bizottság előtt zajló eljárást is lehet stratégiai pernek tekinteni.¹⁰

1.2. A bírósághoz való hozzáférés, mint peresíthetőségi akadály és a siker kérdésköre

A klímavédelmi perek kapcsán az egyik neurálgikus kérdés az adott eljárás sikeressége vagy éppen sikertelensége. A kérdésre talán a leginkább találó választ John M. Goldston adja: „*Mint más jogi területeken, azért, mert a pereskedés nem tud mindent elérni, még nem jelenti azt, hogy ne tudna sok jót tenni. Különösen, amikor több mint negyed évszázados kormányközi tárgyalások ilyen korlátozott előrelépést hoztak, ostobaság lenne elvetni bármilyen eszközt, amely észszerű lehetőséget kínál a haladásra.*”¹¹

⁵Ramsden, Michael and Gledhill, Kris.2019. 'Defining Strategic Litigation' 4 Civil Justice Quarterly 407:1

⁶ Ramsden, Michael and Gledhill, Kris (2019), i.m.,8-10

⁷ Ramsden, Michael and Gledhill (2019), Kris, i.m.,11

⁸ Ramsden, Michael and Gledhill (2019), Kris, i.m.,11

⁹ Ramsden, Michael and Gledhill, Kris (2019), i.m.,14

¹⁰ Ramsden, Michael and Gledhill, Kris (2019), i.m., 17

¹¹ Goldston James A.2022. „Climate Litigation through an Equality Lens.” In Litigating the Climate Emergency: How Human Rights, Courts, and Legal Mobilization Can Bolster Climate Action. edited by César Rodríguez-Garavito Globalization and Human Rights. Cambridge University Press:142.

Lisa Vanhala a siker problematikáját abban látja, hogy egyfelől aránytalanul nagy fókusz irányul az úgynevezett mérőfldkőnek számító, sikeres ügyekre, amelynek okán figyelmen kívül hagynak olyan eseteket, amelyek nem vezetnek úttörő eredményekhez, illetőleg pervesztességgel zárulnak. A másik hátránya ennek a szelekciós torzításnak az, hogy azon ügyeket, amelyek bíróságon kívül rendeződnek vagy különböző okok miatt el sem indulnak, lényegében ignorálnak a környezetvédelmi litigációk lényegének elemzése során.¹² Meglátásom szerint azért is problematikus a klímaperék sikerét abban látni, hogy azok pernyertességgel zárulnak-e, mert ebben az esetben valójában figyelmen kívül hagyjuk az egyes ügyek valódi hatásait. A valódi siker abban ragadható meg, hogy az akár győztes, akár vesztes klímavédelmi perek folyamán megjelenő jogi érveket felhasználják-e a későbbi perek folyamán; illetőleg abban, hogy a perek eredményeképpen hogyan változik az adott kormányzat klímavédelmi politikája. Tehát sikernek tekinthető, hogy például a Pandey ügyben (amelyet a Nemzeti Zöld Bíróság elutasított) hivatkoztak olyan precedens-jellegű ügyekre, mint a Legari vagy a Juliana ügy.¹³ A siker tehát a klímavédelmi litigációk esetében valójában azt jelenti, hogy például a gyermekek által indított klímaperekben felhozott jogi és nem-jogi érveket komolyan veszik. Gyakorlatilag, ha az állam egy klímavédelmi per nyomán pozitív lépésekbe kezd, például megfelelő mitigációs célokat vezet be vagy a klímaváltozás elkerülhetetlen hatásaival kapcsolatban adaptációs stratégiákat dolgoz ki, akkor valójában a per még akkor is sikeres, ha nem is feltétlen volt pernyertesség az adott ügyben.

A siker-sikertelenség a jogi mobilizációval kapcsolatosan két másik kérdést is felvet az egészséges környezethez való jog peresíthetősége kapcsán: Ki, miért és milyen következményekkel mozgósítja a jogot az éghajlati válság kezelésére? Ki nem fordul a bíróságokhoz, és mi a mozgatórugója ennek a tétlenségnek?¹⁴ Amikor peresíthetőségről beszélünk, akkor kénytelen-kelletlen, de be kell látnunk, hogy a pereskedés egy költséges és bonyolult műfaj, ami miatt nem mindenki engedheti meg magának azt, hogy a panaszával a bírósághoz forduljon. A jogi mobilizációs irodalom a bírósághoz fordulás kapcsán három

¹² Vanhala, Lisa. 2022. "The Social and Political Life of Climate Change Litigation: Mobilizing the Law to Address the Climate Crisis." Chapter. In *Litigating the Climate Emergency: How Human Rights, Courts, and Legal Mobilization Can Bolster Climate Action*, edited by César Rodríguez-Garavito, 84–94. Globalization and Human Rights. Cambridge: Cambridge University Press, :85-86.

¹³ *Juliana and Others v. the United States and Others*, 947 F.3d 1159 (9th Cir. 2020) : „A jövő generációinak joga egy 'kiegyensúlyozott és egészséges ökológiához' annyira alapvető, hogy még az alkotmányban sem szükséges rögzíteni, mivel [ez a jog] az emberiség kezdetétől fogva létezőnek tekinthető.”

Asgari Legari v Pakistan: Lahore High Court, *Asghar Leghari v. Pakistan*, Case W.P. No. 25501/2015, Judgment of 25 January 2018.

¹⁴ Vanhala L.(2022) i.m;86

problémát említ meg, ugyanakkor a dolgozatom keretei miatt csak az intézményi és strukturális jellemzőket és akadályokat említem meg.¹⁵ Az intézményi és strukturális feltételek kapcsán a legfontosabb kiemelendő aspektus, hogy egyáltalán van-e lehetőség perelni. Itt felmerülnek jogi és gazdasági nehezítő tényezők is.¹⁶ Az egészséges környezethez való jog kapcsán például nem elég annyi, hogy az szerepeljen az adott állam alkotmányában vagy más jogszabályában. Egyrészt fontos, hogy normatív tartalommal bírjon (és nem csupán egyszerű államcélként bújjon meg a preambulumban), másfelől az is előnyös, ha az állam alkotmányos rendszere nem próbál minél több feltételt támasztani a per megindításához (például a személyes és közvetlen érintettség az EJEB joggyakorlatában). A másik probléma, hogy a pereskedés valójában igen költséges, ami talán meg is magyarázza azt, hogy a klímavédelmi litigációk nagyobb részben a globális északon (azon belül is az Egyesült Államokban) és nem a globális délen indulnak. Többek között Marc Galanter is kifejti, hogy a számos tényezőnek kulcsszerepe van egy abban, hogy indul-e per vagy sem: (a) jogrendszer állapotának eltérései, (b) rendelkezésre álló erőforrások egyenletlensége, (c) méretbeli különbségek.¹⁷

1.3. Mozgalmi pereskedés: a stratégiai klímaperek és a klímamozgalmak közötti kapcsolódási pontok

Bár a kutatásomnak nem része, mégis elengedhetetlennek tartom a dolgozatom által feszegetett kérdések kontextusának megértéséhez a nemzetközi klímamozgalom és a klímavédelmi perek közötti lehetséges kapcsolódási pontok megemlítését. A fiatalok és a gyermekek ugyanis egyre erőteljesebb hatást gyakorolnak a politikai döntéshozókra, egyre nagyobb a szerepük a globális éghajlatváltozás kezelésében. Az előbbinek jó példája a Fridays for Future elnevezésű globális ifjúsági, klímavédelmi koalíció, amely 2019 szeptemberében körülbelül 7,5 millió fiatalt mozgósított, a világ 185 országában, az ún. globális klímasztrájk keretében.¹⁸

A Fridays for Future (FFF) talán a legjelentősebb globális klímavédelmi mozgalom. A gyermekek és fiatalok demonstrációkat szerveznek, felszólalnak annak érdekében, hogy az

¹⁵ Vanhala L.(2022) i.m.;86.: (A másik két irányvonal a (a) vitás magatartás és a joghoz fordulás mikropolitikája, valamint a (b) a kollektív mozgósítási törekvések. Ezeket nem tárgyalja a jelen tanulmány)

¹⁶ Vanhala L.(2022) i.m ,86

¹⁷ Galanter, Marc.1974. "Why the 'Haves' Come Out Ahead: Speculations on the Limits of Legal Change. " *Law & Society Review* 9, no. 1 : 3

Lásd még: Charles R. Epp, *The Rights Revolution: Lawyers, Activists, and Supreme Courts in Comparative Perspective* (Chicago: University of Chicago Press, 1998)

¹⁸ Donger E. 2022.Children and Youth in Strategic Climate Litigation: Advancing Rights through Legal Argument and Legal Mobilization. *Transnational Environmental Law*. 2022;11(2):264

állam tegye meg azokat a lépéseket, amelyek a klímahatások csökkentésének eléréséhez vezethetnek.¹⁹A FFF-nek közvetlen kapcsolódási pontja is van a klímaperekkel, nevezetesen a legismertebb német ügy, a Neubauer ügy indítványozója, Luisa Neubauer, a német FFF egykori vezetője, környezetvédelmi-klímaaktivista volt.²⁰ A fiatalok mozgalmain kívül ide tartozik még az Extinction Rebellion, illetőleg ezen kívül van még egy „szervezet”, aminek elvülhetetlen érdemei vannak a gyermekek és fiatalok által indított klímaperekben: az amerikai Our Children’s Trust iroda gyakorlatilag az összes fiatalok által indított amerikai perben képviseli az indítványozó fiatalokat, emellett globális szinten is jelentős hatásai vannak.²¹

1.4. Részösszegzés

Összességében megállapítható, hogy a gyermekek és a fiatalok által indított klímaperек egyértelműen stratégiai perek. A konkrét jogsérelem megállapításán túl elsősorban az a céljuk, hogy olyan politikai-társadalmi változást érjenek el, amelynek végső eredménye, hogy a fenntartható fejlődést méltó helyén kezeljék az adott állam politikájában.

A gyermekek és fiatalok által indított klímaperек az elmúlt években egy úgynevezett „felfutási fázisban” vannak, vagyis gyakorlatilag sosem volt ilyen sok klímaper folyamatban a világon mint 2024-ben.²² Ennek az okai gyakorlatilag két stratégiai jelentőségű klímaperben keresendők. A Neubauer ügyben a Német Szövetségi Alkotmánybíróság kimondta, hogy *„[a]z országos klímacélok és a Szövetségi Klímaváltozási Törvény által 2030-ig engedélyezett éves kibocsátási mennyiségek összeegyeztethetetlenek az alapvető jogokkal, mivel nem tartalmaznak elegendő specifikációt a 2031 utáni további kibocsátáscsökkentésekre vonatkozóan.”*²³ Az ítélet szerint a végső cél ugyanis a 2045-ig elérendő karbonsemlegesség, amihez viszont nem elegendők a jelenlegi klímacélok, figyelemmel a klímavédelmi konvenciókra, a globális felmelegedés emberekre gyakorolt hatására és a jövő generációinak érdekeire. A másik jelentős ügy az Urgenda eset volt, amelyben a holland legfelsőbb bíróság megállapította, hogy „a

¹⁹Protest for a future II: Composition, mobilization and motives of the participants in Fridays For Future climate protests on 20-27 September, 2019, in 19 cities around the world, 4

²⁰German Bundesverfassungsgericht, Judgment of the First Senate of 24 March 2021 – 1 BvR 2656/18 -, N. 1-270

²¹Lásd: Berglund, Oscar; Schmidt, Daniel (2020). Extinction Rebellion and Climate Change Activism: Breaking the Law to Change the World. Springer Nature. Our Children Trust, <https://www.ourchildrenstrust.org/mission-statement/>

²²Setzer J and Higham C.2024. Global Trends in Climate Change Litigation: 2024 Snapshot. London: Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment, London School of Economics and Political Science.,2-3.

²³“Constitutional Complaints against the Federal Climate Change Act Partially Successful,” Bundesverfassungsgericht, April 29, 2021,

*klímaváltozással kapcsolatos tétlenség nemzetközileg elismert emberi jogok megsértését jelenti, és amelyben egy kormányt jogilag felelősségre vontak a nemzetközi kötelezettségvállalásaiért és a nemzeti célkitűzéseiért az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése terén.”*²⁴ Az Urgenda ügy legeklatánsabb hatása az volt, hogy 2015 óta 91%-kal nőtt meg az alapjogi alapokra építkező klímalitigációk száma világ számos országában (például ilyen a Pandey ügy vagy a portugál gyermekek ügye).²⁵

²⁴Dutch Supreme Court (Hoge Raad), Urgenda Foundation v. the Netherlands, Judgment of 20 December 2019, No. 19/00135, ECLI:NL:HR:2019:2006

²⁵ Rodríguez-Garavito C (2022). Litigating the Climate Emergency: The Global Rise of Human Rights–Based Litigation for Climate Action. In: Rodríguez-Garavito C, ed. Litigating the Climate Emergency: How Human Rights, Courts, and Legal Mobilization Can Bolster Climate Action. Globalization and Human Rights. Cambridge University Press:10.

2. fejezet: A klímaperekben megjelenő nem jogi érvek alapjogi relevanciája

A tudományos bizonyítékok és a tudományosan megalapozott érvek esszenciális elemei a különböző bíróságok indult környezetvédelmi vagy klímavédelmi jogvitáknak. Annak mérlegelésekor, hogy az indonéz gyermekek ügyében megsértették-e a kérelmezők egészséghez való jogát, figyelembe fogják venni azt, hogy a különböző fertőző betegségek felfutása milyen közvetett vagy közvetlen veszélyt jelent a kérelmezőknek és családjaiknak (ami a kérelemben is megjelenik). A természettudomány (elsősorban a különböző szakértői jelentések segítségével) jelentősen megkönnyítheti annak eldöntését, hogy egy adott klímavédelmi perben történt-e alapjogsértés.

Az előbbi megállapítás két dologra vezethető vissza, (a) a klímaváltozás tudományos konszenzus, (b) az éghajlatváltozás és az annak eredményeképpen fellépő egészségügyi hatások vizsgálata elsősorban a természettudományok és nem a jogtudomány terén.

2.1. Episztemikus legitimitás, mint a természettudományos érvek alapjogi relevanciája

Fontos felhívni arra a figyelmet, hogy fennáll egy égető probléma a két tudományág (jogtudomány és természettudomány) találkozása kapcsán. Ez pedig nem más, mint a tudományos bizonytalanság és a jogi bizonyosság között meghúzódó konfliktus. Ez azért jelenthet problémát, mert egy emberi jogi alapú klímaperben is konkrét természettudományos tények alapján kellene dönten.

*„Míg a természettudósok az eredendő bizonytalanságot a tudományáguk normális működése részének tartják, a jogászok a bizonyosság bálványának imádásával gyakran megnehezítik azt, hogy megállapítsák jogi következtetéseiknek ténybeli alapjait.”*²⁶ A tudományos bizonytalanság-jogi bizonyosság közötti konfliktust, a már korábban elemzett siker-sikertelenség dichotómiával vetném össze. Ahogyan említettem, egy pernek nem abban áll a sikere, hogy az adott társadalmi csoport tagjai győztes klímaper vívjanak az adott állami aktor ellen, hanem abban, hogy a per hatására az állam megfontolja a hosszadalmas eljárásban, a kérelemben, a

²⁶ A klímaváltozás és emberi jogok közötti kapcsolódási pontokról lásd: Burger M, Wentz J, Metzger DJ. 2022 Climate Science and Human Rights: Using Attribution Science to Frame Government Mitigation and Adaptation Obligations. In: Rodríguez-Garavito C, ed. Litigating the Climate Emergency: How Human Rights, Courts, and Legal Mobilization Can Bolster Climate Action. Globalization and Human Rights. Cambridge University Press; :223-238.

²⁷ Sulyok K. 2024. Science, epistemology and legitimacy in environmental disputes – The epistemically legitimate judicial argumentative space. Leiden Journal of International Law. 37(1):143
Lásd még: E. W. Thomas, 2005 The Judicial Process - Realism, Pragmatism, Practical Reasoning and Principles: 108.

meghallgatáson és más fórumokon megjelenő jogi és nem jogi érveket és ezek fényében újraértékeli a meglévő klímapolitikáját, esetlegesen felülvizsgálva annak hiányosságait. Megítélésem szerint a tudományos bizonytalansággal is hasonló a helyzet. A tudós nem mondhatja azt, hogy egy adott természeti csapás bizonyosan be fog következni vagy azt, hogy bizonyos egészségügyi problémák és a globális felmelegedés közötti korreláció százszázalékos. Ahogyan az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményének 3. cikk 3. pontja is deklarálja: „*Ahol súlyos vagy visszafordíthatatlan károk veszélye fenyeget, a teljes tudományos bizonyosság hiánya nem használható fel indokként ezen intézkedések elhalasztására.*” A problémát az jelenti (amire Sulyok Katalin is utalt), hogy a természettudományokban nem képzett bírák vagy más testületek (például emberi jogi bizottságok) tagjai nehezen tudnak mit kezdeni a biológiai vagy más természettudományok valószínűségi mércéivel. Lényegében ilyenkor az történik a szerző értelmezése szerint, hogy a bírák a jogot (jogi tekintély) a tudományos racionalitás fölé helyezik. Ez azért problematikus, mert ezen eszközök komolyan vétele nélkül, szinte bizonyosan nem fogják megállapítani a klímákban az alapjogsértő helyzetet.²⁸

Itt mindenképpen meg kell említenem a Sulyok Katalin művében szereplő episztemikus legitimitás fogalomkörét. A szerző azt állítja, hogy az olyan döntés, amely nem mérlegeli a tudományos ismereteket, az episztemikusan illegitim és ezért nem meggyőző. A legitimitásnak ezen sajátos értelmezése szerint csak azok az ítéletek legitimek, amelyek megfelelően tiszteletben tartják a tudományos ismeretek logikáját, olyan módon, ahogyan az a tudományos input az érvelésben tükröződik.²⁹ Összefoglalva tehát, amikor klímavédelmi perekről beszélünk, akkor ebben a kontextusban szorosan összefügg az érvelések legitimitása, azzal, hogy mennyiben veszik figyelembe a bírói fórumok a tudományos bizonyítékokat, forrásokat a döntéseik, ítéleteik során, valamint, ha figyelembe veszik, akkor hogyan és miképpen. Fontos itt megjegyezni – ahogyan arra Sulyok Katalin is reflektált –, hogy itt nem az a lényeges, hogy egy klímavédelmi perben mennyi természettudományos érvet használnak, hanem az, hogy a bírák (vagy adott esetben egy emberi jogi bizottság tagjai) milyen módon reflektálnak az adott jogvita szempontjából releváns természettudományos szempontokra. Az indonéz gyermekek ügyében például az lesz a kérdés a jövőben, hogy az Emberi Jogi Bizottság, a gyermekek és fiatalok által megfogalmazott a klímaváltozás mentális és fizikai egészségre gyakorolt hatásait (ami alapvetően a természettudományból indul ki) taglaló érveket a testület hogyan fogja értékelni, amikor meghozza a döntését. Itt megemlíteném D’Aspremont, valamint Mbengue,

²⁸ Sulyok K (2024): i.m., 158.

²⁹ Sulyok K (2024): i.m., 150.

akik szerint egy adott állítás abban az esetben nevezhető ismeretelméleti szempontból önkényesnek, ha egy adott racionalitás alapján megfogalmazott kijelentésnek az érvényességét egy másik racionalitás szabályai szerint bírálják el. A klímavédelmi pereknél tehát abban az esetben beszélhetünk episztemológiai értelemben vett önkényes döntésről, amikor egy alapvetően természettudományos kijelentés érvényességét nem a természettudományos racionalitás mentén, hanem tisztán jogi (vagy egyéb logikai) alapon dönti el a bíróság.³⁰

2.2. A nem jogi érvek megjelenése egyes gyermekek által indított klím perekben

A Pandey ügyben a következő indokolással utasították el a 9 éves lány keresetét: „*Nincs ok feltételezni, hogy a Párizsi Egyezmény és más nemzetközi protokollok nem tükröződnek az indiai Kormány politikáiban.*” A bíróság indokolásában teljes mértékben figyelmen kívül hagyta Pandey érveit, amelyek (a) a klímaváltozás biodiverzitásra és természeti környezetre gyakorolt hatásait, (b) a mezőgazdaság kapcsán releváns hatásokat, valamint (c) az emberi egészségre gyakorolt konkrét hatásokat részletesen elemzik. Ez azért problematikus, mert ahogyan az a kérelemben is megjelenik, a kérelmezőnek és az összes gyermeknek (mint a jövő nemzedék tagjainak) az intergenerációs méltányosság értelmében joga van az egészséges környezethez és élethez.

Az indonéz gyermekek ügyében a kérelmezők azt is állítják, hogy a „vektorok által terjesztett” betegségek (például a malária) aránytalanul nagy mértékben érintik a különböző sérülékeny csoportokat, így a gyermekeket is. Ezek az érvek gyakorlatilag megágyaznak a már korábban említett, az egészséges környezethez és élethez, valamint az ételhez és vízhez való jog megsértésére való hivatkozásnak. Megjegyzik, hogy gyerekek súlyosan szenvednek a klímaváltozás társadalmi hatásaitól is. Az emelkedő tengerszint, az extrém időjárás és az élelmiszer- és vízbiztonsággal kapcsolatos konfliktusok miatti migráció megszakítja és lerombolja a családi és közösségi struktúrákat, valamint a hozzáférést az oktatáshoz, az egészségügyi ellátáshoz és megfelelő táplálkozáshoz.³¹

³⁰d'Aspremont, Jean and Mbengue, Makane, Strategies of Engagement with Scientific Fact-Finding in International Adjudication (April 2, 2013). 5 Journal of International Dispute Settlement, 2014, 268, Amsterdam Law School Research Paper No. 2013-20, Amsterdam Center for International Law No. 2013-05,268

Lásd továbbá: Sulyok Katalin: 202 2A természettudomány szerepe a bírói érvelésben. A nemzetközi bíróságok gyakorlata környezeti jogvitákban. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest Sulyok, K. (2020). A természettudományos bizonytalanság szerepe a környezeti felelősség érvényesíthetőségében. Pro Futuro, 10(2), 67-85.

³¹A klímaváltozás következményeit és hatásait bővebben kifejti: Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) - Special Report on Managing the Risks of Extreme Events and Disasters to Advance Climate Change Adaptation (SREX), Chapter 4: "Adaptation to Future Extreme Events and Climate Risks": https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/03/SREX-Chap4_FINAL-1.pdf

Az Indonéz gyermekek-ügy azért is jelentős, mert az egyes egészséges környezethez való joghoz kapcsolódó alapjogok bemutatása mellett a klímaváltozás konkrét hatásait is kivételes részletességgel mutatja be és külön figyelmet szentel azok alapjogi relevanciájának konkrét kérelmezők vonatkozásában való elemzésének is.

2050-ben, amikor MA 35 éves lesz, a testvére pedig 33, ha tengerpart menti városban élnek, sokkal gyakrabban kell szembenézniük az extrém tengerszint-emelkedés következményeivel, mint az eddigi történelmi gyakorisága, akár évente is előfordulhatnak. Ráadásul az időseket kell majd gondozniuk, akiknek a hőhullámok által okozott egészségügyi problémák kockázata 12-15-szörösére nőtt születésük óta. Emellett élelmiszerhiánnyal is szembesülniük kell majd a tengeri halállományok apadása és az árvizek, aszályok vagy kártevők által okozott termésvesztések miatt.

Megítélésem szerint a Montana ügy jó példája az episztemikus legitimáció érvényesülésének. Amellett, hogy a kérelemben számos nem jogi, természettudományos aspektusra hivatkoztak, a bíróság ítéletében konkrét tudományos bizonyítékokra hivatkozva állapítja meg az alapjogsértést. A kerületi bíróság a kérelmező fiatalok számára a pernyertességet olyan nem jogi érvekre is alapította, miszerint *„testük és agyuk fejlődése miatt azon gyermekek is különösen érzékeny csoportnak számítanak az éghajlatváltozás szempontjából, akiknek nincsenek már meglévő betegségeik”, illetve „a gyermekek különösen sérülékenyek a klímaváltozás következményei szempontjából, mert azok károsítják fizikai, valamint mentális egészségüket, biztonságukat, megzavarhatják családi és kulturális integritásukat, valamint okot adhatnak gazdasági nélkülözésre is.”* Az ítéletben tehát konkrét egészségügyi és klímatudományi szempontokat is mérlegelt a bíróság, amikor kimondta, hogy Montana állam megsértette a kérelmezők és általában véve a gyermekek alapjogait.

2.3. Részösszegzés

Álláspontom szerint a tudományos „bizonyosság” nem azt jelenti (fogalmilag nem jelentheti), hogy egy esemény biztosan be fog következni vagy azt, hogy egy probléma és a klímaváltozás között összefüggés van, hanem egy olyan „több, mint valószínűséget”, amelynek elhanyagolása adott esetben jelentheti az egészséghez való jog, az élethez való jog vagy éppen az egészséges környezethez való jog negligálását. Összegezve, tehát abban az esetben, ha a bírói és kvázi bírói fórumok nem veszik komolyan a klímapierek eldöntése során a nem jogi, természettudományos (biológiai, orvostudományi vagy földtani alapokra építő) érveket, akkor bizonyosan nem beszélhetünk „legitim” döntésről. Az ugyanis nem életszerű, hogy egy

természettudományos tényre (klímaváltozás) alapított, alapjogi pert, tisztán jogi érvek alapján megfontoltan el lehet dönteni.

3. fejezet: Hogyan peresítsük az egészséges környezethez való jogot?

Az alapjogok kialakulásának korszakai tetten érhetőek az ún. alapjogi triászban is. (I) Az élethez való jog (a magyar alapjogi gyakorlatban élethez és emberi méltósághoz való jog) első generációs alapjog, már az 1791-es amerikai Bill of Rights vagy az 1789-es francia deklaráció is tartalmazta, alapvetően passzív magatartást (be nem avatkozást) vár el az államtól. (II) Az egészséghez való jog második generációs alapjog, a szociális jogok körében tartozik, amelyek alapvetően a 20. század elejére nyertek alapjogi elismerést, biztosításához aktív állami cselekedetre van szükség. (III) Az egészséges környezethez való jog pedig harmadik generációs alapjog, amelynek különlegessége, hogy mind aktív, tevőleges, mind pedig passzív magatartást, be nem avatkozást elvár az adott államtól.³²

A kérdéskör tárgyalásához megítélésem szerint elengedhetetlen az elméleti irányzatok bemutatása, ezért az ügyek elemzésén túl, különböző szakirodalmi álláspontokat is bemutatok, kitérve (a) az egészséges környezethez való jog létét tagadó, (c) az ököcentrikus környezethez való jog koncepcióját valló és (c) az egészséges környezethez való jogot más alapjogokból levezető nézőpontokat is.

Az általam vizsgált országok különböző politikai berendezkedéssel, gazdasági fejlettséggel és szociokulturális gyökerekkel bírnak. Ennek ellenére az az állításom, hogy indokolt az ezen országokban indított klímaperék összehasonlító elemzése, mert (a) az éghajlatváltozás egészségügyi hatásai és természeti következményei sok tekintetben hasonlóságokat mutatnak, (b) az élethez, egészséghez és egészséges környezethez való alapjogok hármasa az általam vizsgált klímapererekben közvetlenül vagy közvetetten mindenképpen megjelenik, továbbá (c) a gyermekek és a fiatalok sokkal inkább ki vannak téve a klímaváltozás és a globális felmelegedés hatásainak mint a korábbi generációk.

3.1. Az alapjogok peresíthetőségének elméleti háttere

A jogszabályok által megfogalmazott jogosultságok a jogrendszer által érvényesként elismert igényeket jelentik. Elválaszthatjuk egymástól az alanyi és tárgyi jogot.³³ Objektív vagy tárgyi értelemben az érvényes és hatályos jogszabályt tekintjük jognak, szubjektív vagyis alanyi

³² Szigeti Péter – Takács Péter: 1998 A jogállamiság jogelmélete. Bp. Napvilág

Lásd Halmai, G. (Ed.). (2003). Emberi jogok. Osiris., 81-89

Első generációs alapjogok: alanyi jogok, állami úton kikényszeríthetőek

Második generációs alapjogok: biztosításuk elsősorban az állam gazdasági teherbíró-képességétől függ

³³ Szigeti Péter-Takács Péter, i.m., 260

értelemben pedig azt az igényt, amit az előbb említett tárgyi jog elismer és megállapít. A legfontosabb a peresíthetőség kapcsán itt az, hogy miért, milyen okból válik a tárgyi jog alanyi joggá, s mi az, amit a tárgyi jog elismerése alanyi joggá tesz. Az akaratelmélet képviselői (például Windscheid) szerint az alanyi jog azon hatalom, amelyet egy adott jogrendszer ad az akaratnak. Szigeti Péter és Takács Péter megjegyzik, hogy ezen elmélet problematikája abban áll, hogy a jogi igényt és érvényesítését elválasztja egymástól, amely azt okozza, hogy például ez a szemlélet nem teszi lehetővé a gyermekek jogainak elismerését, hiszen azok általában nem képesek jogaik érdekében önállóan fellépni. Az érdekelmélet (például Jhering) ezzel szemben azt mondja, hogy „az alanyi jog azonos a tárgyi jog által védett érdekekkel”. Ennek az iskolának a fő kritikája, hogy a jogalkotó akaratának függvénye, hogy egy adott érdeket védendőnek ismer el. A másik kérdés arra vonatkozik, hogy hogyan lesz tárgyi jogból alanyi jog. A legtöbb szerző alapvetően a peresíthetőséget, vagyis az adott alanyi jog kikényszeríthetőségét jelöli meg.

A peresíthetőség kapcsán az emberi jogokkal kapcsolatosan három nézetet lehet megkülönböztetni a szakirodalomban.³⁴ A jelenleg kisebbségi álláspontot képviselő Jacques Maritain szerint az emberi jogok gyakorlatilag természetes jogok, mindösszesen az azokat alátámasztó érvek tekintetében beszélhetünk különbözőségekről. Egy másik felfogás szerint az emberi jogok valójában erkölcsi jogok. *„Egy emberi jog úgy határozható meg – mondja Maurice Cranston – mint egy egyetemes erkölcsi jog; mint valami olyasmi, amivel minden embernek, mindenütt és mindig rendelkeznie kellene; valami, amitől senkit sem lehet megfosztani anélkül, hogy súlyosan meg ne sértenék az igazságosságot; s ami minden emberi lényt pusztán azért illet meg, mert ember.”*³⁵ A harmadik csoport szerint pedig az emberi jogok önálló csoportot alkotnak, amelyben egyaránt vannak természetes és erkölcsi elemek is. Egyes szakirodalmi nézetek szerint az emberi jogok a belső pozitív jogrendszer részévé is válnak vagy kell válniuk, amelynek okán fontosságuk vagy nemzetközi jogi hátterük alapján különböztethetőek meg a jogrendszer más szabályaitól. Ezt tükrözi a német és a magyar jogi szóhasználat is, amely az alkotmányban elismert emberi jogokat, mint alapjogokat ismer el. Ez azért fontos, mert jogi értelemben csak az alapjogok lesznek kikényszeríthetőek (tehát peresíthetőek), az emberi jogok csak egyfajta morális igényeket testesítenek meg.³⁶

³⁴ Szigeti Péter-Takács Péter, i.m., 283

³⁵ Szigeti Péter-Takács Péter, i.m., 285

³⁶ Szigeti Péter-Takács Péter, i.m., 284

3.2. Az egészséges környezethez való jog peresíthetőségének útjai

Az élethez, egészséghez és egészséges környezethez való jogok a leggyakrabban megjelenő alapjogok az általam megvizsgált klímaperekben.³⁷ Olyannyira, hogy az osztrák gyermekek Alkotmánybíróság előtti kérelmének ügyén kívül mindegyik perben megjelennek, sok esetben pedig mindhárom alapjog együttesen is megjelenik. Ennek fő oka, hogy alapvetően elmondható az, hogy az említett alapvető jogok, különösen az élethez való jog és a környezet szorosan összefüggenek egymással. Például egy adott emberi tevékenység, amely veszélyezteti a környezetet, olyan veszélyes lehet, hogy az emberi életet is fenyegetheti, továbbá nyilvánvaló az is, hogy az egészséges környezet létfontosságú az alapvető jogok, például az élethez való jog és a személyes integritás megvalósításához.³⁸ A három jog közötti összefüggésnek eredménye volt, hogy Olaszországban ugyan nem volt kifejezetten rögzítve az alkotmányban az egészséges környezethez való jog, az a joggyakorlat eredményeképpen kialakult: a bíróságok implicit jogként azonosították azt, hivatkozva más, hagyományosabb jogokra, például az egészséghez való jogra vagy az élethez való jogra.³⁹ Sumudu Atapattu pedig kijelentette, hogy az *„élethez való jog, értelmetlenné válhat abban az esetben, ha az a környezet, amelyben élünk, oly mértékben degradálódik, hogy annyira leépült, hogy gyakorlatilag az élethez való jog veszélyben van.”*⁴⁰

Az alapjogi triász elméletének megértéséhez mindenképpen szükséges az egészséges környezethez való jog peresíthetőségének kapcsán felmerülő konkuráló álláspontoknak a részletesebb bemutatása. Fitz Maurice alapján három iskolát lehet elkülöníteni. Az egyik azt állítja, hogy „nincsenek emberi jogok a környezeti jog nélkül”.⁴¹ A második irány azt vallja, hogy „az említett jog mindenképpen erőteljesen kérdéses feltevés”. A harmadik iskola pedig az egészséges környezethez való jogot elismeri és azt már meglévő alapjogokból vezeti le, leginkább az élethez vagy az egészséghez való jogból (alapjogi triász).⁴² Az első szemléletet

³⁷ Az általam Alapjogi triázként nevezett alapjogi konstrukció az alábbi három alapjogra utal (a) élethez való jog, (b) egészséghez való jog, (c) egészséges környezethez való jog. (A három alapvető jog összevonásából keletkezik: mindenkinek joga van egy ökológiailag fenntartható, egészséges és méltóságteljes élethez, amely tekintettel van a jelen és jövő nemzedékeinek érdekeire)

³⁸ Imparato, E. A. (2016). The Right To Life Passes Through The Right To A Healthy Environment: Jurisprudence In Comparison. WIDENER LAW REVIEW, 22, pp. 125

³⁹ www.cortecostituzionale.it/documenti/download/doc/recent_judgments/85-2013.pdf. (például az olasz Alkotmánybíróság is így döntött)

⁴⁰ Atapattu, Sumudu. 2022 “The Right to a Healthy Life or the Right to Die Polluted?: The Emergence of a Human Right to a Healthy Environment Under International Law.” Tulane Environmental Law Journal 16, no. 1:69. <http://www.jstor.org/stable/43292777>.

⁴¹ Lásd: Fijalkowski, A., & Fitzmaurice, M. (2017). The right of the child to a clean environment. Routledge.

⁴² Malgosia Fitzmaurice, 1999. The Right of the Child to a Clean Environment, 23 Southern Illinois University Law Journal , . 611–656.

képviselő Kathleen E. Mahoney és Paul Mahoney azt állítja, hogy „nincsenek emberi jogok a környezeti jog nélkül”. Ezen iskola azt az álláspontot képviseli, hogy a környezetre vonatkozó jog alapvető fontosságú bármilyen más alapjog létezéséhez.⁴³ Kathleen E. Mahoney és Paul Mahoney nézete lényegében a stockholmi környezetvédelmi folyamatokból indult ki. *„Az emberi környezet mindkét aspektusa, a természetes és az ember alkotta, elengedhetetlen az ember jólétéhez és az alapvető emberi jogok élvezetéhez – még magához az élethez való joghoz is.”*⁴⁴ Klaus Toepfer (ENSZ Környezetvédelmi Programjának ügyvezető igazgatója) szintén amellet érvelt, hogy egy súlyosan szennyezett környezetben lehetetlenség biztosítani az emberi jogok védelmét.⁴⁵ Ezzel az ököcentrikus alapjogi megközelítéssel vitatkozott Handl, aki szerint egy általános környezetvédelmi jogosultság erősen megkérdőjelezhető felvetés.⁴⁶ Szerinte az egészséges környezethez való jogot nehezen lehetne elidegeníthetetlen jogként megfogalmazni. Továbbá Handl nem talált arra nézve gyakorlati példát, hogy az államok elfogadtak volna egy általános környezetvédelmi jogot, ami szükségessé teszi a környezetvédelmi jogosultság közvetett igénylését. A harmadik csoport pedig az egészséges környezethez való jogot oly módon ismeri el, hogy más alapjogokból vezeti azt le, különösen az egészséghez való jogból, az élethez való jogból, valamint a magánszférához való jogból. Az utóbbi megközelítést támogatja többek között Dinah Shelton is, aki szerint a környezet állapotának romlása számos alapvető jogot közvetlenül is veszélyeztet, többek között (a) az élethez való jogot, (b) az egészséghez való jogot, (c) a magánélethez való jogot, (d) a megfelelő munkakörülményekhez fűződő jogot, (e) a megfelelő életszínvonalhoz való jogot, valamint (f) a politikai részvételhez és (g) információhoz fűződő jogokat.⁴⁷ Cullet is úgy fogalmazott, hogy a környezetvédelem számos más alapjog gyakorlásának előfeltételeként és eredményeként is megjelenik.⁴⁸ Továbbá az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa is megállapította, hogy az éghajlatváltozásnak közvetlen és közvetett hatása van például az élethez való jog, az elérhető legmagasabb szintű egészséghez fűződő jog, vagy a biztonságos ivóvízhez fűződő jog tényleges gyakorlására. Fatma Zohra Ksentini pedig egy jelentésében rámutatott arra, hogy a környezeti degradációnak közvetlen

⁴³ " Environmental Protection, (ed.) by A.A. Cancado Trindade and Human Rights in the Twenty-first Century, (ed.) by Kathleen E. Mahoney and Paul Mahoney (Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1993)

⁴⁴ Giorgetta, S. (2002). The Right to a Healthy Environment, Human Rights and Sustainable Development. International Environmental Agreements, 2, 171-192.

⁴⁵ Malgosia Fitzmaurice, (1999) i.m. 611–656.

⁴⁶ G. Handl, 'Human Rights and Protection of the Environment: A Mildly "Revisionist" Point of View', in A. A. Cancado Trindade, (eds.) Human Rights, Sustainable Development and the Environment (San Jose, 1992), pp. 120-12

⁴⁷ Dinah Shelton, Human Rights, Environmental Rights, and the Right to Environment, 28 Stanford Journal of International Law, 1991, p. 107.

⁴⁸ Cullet, P. (1995). Definition of an environmental right in a human rights context. Netherlands Quarterly of Human Rights, 13(1), 25-40.

hatása van számos más jog, így (a) az élethez való jog, (b) az egészséghez való jog és (c) a megfelelő színvonalú megélhetéshez való jog élvezetére.⁴⁹

3.3. Az alapjogi triász megjelenése a gyermekek által indított klímapierekben

Az alapjogi triász (élethez való jog, egészséghez való jog és egészséges környezethez való jog) megjelenése egyes államok jogrendszerében

Ország	Élethez való jog	Egészséghez való jog	Egészséges környezethez való jog
India	<i>Senki sem fosztható meg életétől vagy személyes szabadságától. (Alkotmány 21. cikk)</i>	<i>A Legfelsőbb Bíróság szerint az élethez való jog szerves részét képez.</i>	<i>Az élethez való jog szükségképpen jelenti az egészséges környezethez való jogot a Legfelsőbb Bíróság szerint.</i>
Pakisztán	<i>Senkit sem lehet életétől vagy szabadságától megfosztani. (Alkotmány 9. cikk)</i>	<i>Nem ismeri el az egészséghez való jogot.</i>	<i>A tiszta és egészséges környezethez való jog az élethez való alapjog része a Legfelsőbb Bíróság szerint.</i>
Indonézia	<i>Minden embernek joga van az élethez. (Alkotmány 28A cikk)</i>	<i>Mindenkinek joga van az egészséghez. (Alkotmány 28H (1) cikkből következik)</i>	<i>Mindenkinek joga van a jó és egészséges környezethez. (Alkotmány 28H (1) cikk)</i>
Dél-Korea	<i>Minden állampolgárnak joga van az emberhez</i>	<i>Az államnak minden állampolgár egészségét</i>	<i>Minden polgárnak joga van az egészséges és kellemes környezethez.</i>

⁴⁹ UN Economic and Social Council Sub-Commission on Prevention and Protection of Minorities, 'Human rights and the environment: Review of further developments in fields with which the sub-commission has been concerned', Final Report of Fatma Zohra Ksentini, UN Doc. E/CN.4/4.Sub.2/1994/9 (1994) para. 248
A magyar Alkotmánybíróság 28/1994 (V.20) határozatában deklarálta, hogy: „A legszorosabb kapcsolat az élethez való joggal áll fenn: a környezethez való jog valójában az élethez való jog objektív, intézményvédelmi oldalának egyik része: az emberi élet természeti alapjainak fenntartására vonatkozó állami köteleességet nevesíti külön alkotmányos „jogként”. Az Alkotmány 18. § hiányában a környezetvédelemmel kapcsolatos állami kötelezettségek kiterjesztő értelmezéssel az Alkotmány 54. § (1) bekezdéséből is levezethetők lennének.”

	<i>méltó élethez (Alkotmány 34. cikk (1) bek.)</i>	<i>védeni kell. (Alkotmány 36. cikk (3) bek.)</i>	<i>(Alkotmány 35. cikk (1) bek.)</i>
Dél-Afrika	<i>Mindenkinek joga van az élethez. (Alkotmány 11. cikk)</i>	<i>Mindenkinek joga van az egészséghez. (Alkotmány 27. cikk)</i>	<i>Mindenkinek joga van a környezethez, ami nem káros az egészségére és jóllétére (Alkotmány 24.cikk (a) pont)</i>
Uganda	<i>Senkit sem lehet szándékosan életétől vagy személyes szabadságától. (Alkotmány 22 és 23.cikk (1) bek.)</i>	<i>Az állam mindent megtesz annak érdekében, hogy állampolgárai számára biztosítsa az egészségügyi szolgáltatásokat. (Alkotmány XX. cikk)</i>	<i>Minden ugandainak joga van az egészséges és tiszta környezethez (Alkotmány 39. cikk)</i>
Ausztria	<i>Minden ember élethez való jogát törvény védi. (EJEE 2.cikk)</i>	<i>Nem ismeri el az egészséghez való jogot.</i>	<i>A környezetvédelmi törvény célja az élet természeti alapjainak tartós megőrzése.</i>
Németország	<i>Minden embernek joga van az élethez és testi épséghez. (Alaptörvény 2.cikk (2) bek.)</i>	<i>Nem ismeri el az egészséghez való jogot.</i>	<i>A jövő nemzedékek iránti felelősségét is szem előtt tartva az állam az alkotmányos rend keretein belül jogszabályokkal, bírósági intézkedésekkel védi az élet ...természetes alapjait. (Alaptörvény 20A. cikk)</i>
Portugália	<i>Az emberi élet sérthetetlen. (Alkotmány 24.cikk)</i>	<i>Mindenkinek joga van az egészséghez és kötelessége az egészség védelme és előmozdítása. (Alkotmány 64. cikk)</i>	<i>Mindenkinek joga van egy egészséges és ökológiailag kiegyensúlyozott környezethez. (Alkotmány 66. cikk)</i>
Haiti	<i>Az államnak kötelessége, hogy minden állampolgár számára megkülönböztetés nélkül biztosítsa az élethez való</i>	<i>Az állam kötelessége, hogy minden állampolgár számára megkülönböztetés nélkül biztosítsa az egészséghez való jogot.</i>	<i>Mivel a környezet az emberek életének természetes kerete, szigorúan tilos minden olyan gyakorlat, amely felboríthatja az ökológiai</i>

	<i>jogot. (Alkotmány 19. cikk)</i>	<i>(Alkotmány 19. cikk)</i>	<i>egyensúlyt. (Alkotmány 253. cikk)</i>
Kanada	<i>Mindenkinek joga van az élethez. (Kanadai Jogok és Szabadságok Chartája 7. cikk)</i>	<i>Nem ismeri el külön, az élethez való jog része.</i>	<i>Minden egyénnek joga van az egészséges környezethez. (Környezetvédelmi törvény preambulum)</i>
Montana (USA)	<i>Minden személy szabadon születik, és bizonyos elidegeníthetetlen jogokkal rendelkezik. Ide tartozik a tiszta és egészséges környezethez való jog, az élethez való jog és az egészséghez való jog. (Montana Állam Alkotmánya 2. cikk (3) bek.)</i>		

Az Indonéz gyermekek ügyében a kérelmezők beadványukban azt állították, hogy az 1945-ös alkotmány 28H. cikke három olyan jogot tartalmaz, amelyek szorosan összefüggenek egymással, és együtt kell értelmezni őket: (a) a jó és egészséges környezethez való jog, (b) az élethez való jog és (c) az egészséghez való jog.⁵⁰ Megemlítendő az Emberi Jogok Nemzeti Bizottságához benyújtott amicus curie vélemény (Melanie Subono és mások kontra Indonézia Köztársaság elnöke és mások ügye), amely kifejtette, hogy „az élethez való jog” védelme érdekében az államnak az intézményvédelmi kötelezettsége kiterjed arra, hogy a környezetet védje és ezzel megelőzze az egészségkárosodást és a klímaváltozással összefüggő haláleseteket.⁵¹ Az ügyben még nem született döntés, ugyanakkor a Nemzeti Emberi Jogi Bizottság erőteljesen klímapositív módon – a kérelem befogadása után – megjegyezte, hogy *az éghajlatváltozás nagyon alapvető kérdés az alapvető jogok szempontjából.*” Továbbá álláspontjuk szerint „nem kétséges”, hogy Indonézia (a) alapvető jogokat sértett meg a klímaváltozással összefüggésben, valamint (b) aktívan megsérti a panaszosok alapvető jogait.

52

⁵⁰ <https://climatecasechart.com/non-us-case/indonesian-youths-and-others-v-indonesia/>

⁵¹ National Commission of Human Rights, Surat no. 070/AC-PMT/I/2021; Amicus Curiae Brief Perkara No. 374/Pdt.G /LH/2019/ PN.Jkt.Pst, p. 7

⁵² Margaretha Quina and Mae Manupipatpong, ‘Indonesian Human Rights Commission’s First Human Rights Complaint on the Impacts of Climate Change’, *Climate Law Blog*(blogs.law.columbia.edu/climatechange/2022/11/22/guest-commentary-indonesian-human-rights-commissions-first-human-rights-complaint-on-the-impacts-of-climate-change/)

A Pandey ügyben a kérelmező a beadványában egy korábbi ügyre hivatkozva azt állította, hogy az élethez való jog (Indiai Alkotmány 21A cikk) szükségképpen jelenti az egészséges környezethez való jogot is.⁵³ Pandey kérelmének másik alapja az ún. Közbizalom Doktrínája (Public Trust Doctrine) volt. Ezzel kapcsolatosan megemlíttette a M. C Mehta v. Kamal Nath (1997) 1 SCC 388-ügyet, amelyben a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a közbizalom doktrínájának része, hogy az államnak kötelezettsége van arra vonatkozóan, hogy megvédje az emberek közös örökségét, például a patakokat, tavakat, mocsarakat és tengerparti területeket, és az állam csak kivételesen mond le erről a védelmi jogról, amikor az a bizalom céljaival összhangban van.⁵⁴ 2019 január 15-én a Nemzeti Zöld Bíróság elutasította az ügyet azzal az érveléssel, hogy „[n]incs ok feltételezni, hogy a Párizsi Egyezmény és más nemzetközi protokollok nem tükröződnek az Indiai Kormány politikáiban, vagy nem veszik figyelembe az engedélyek kibocsátásakor.”⁵⁵ A csalódást keltő döntés ellenére nem mondható, hogy Ridhima Pandey küzdelme hiábavaló lett volna. 2024 március 21-én ugyanis az indiai Legfelsőbb Bíróság történelmi jelentőségű ítéletet hozott az éghajlatváltozás és az emberi jogok kapcsán. Az említett bírói fórum, a legfelsőbb bíróság elnöke D.Y. Chandrachud vezetésével kidolgozott egy új alapvető jogot, az klímaváltozás káros hatásaitól való mentességhez fűződő alapvető jogot, amelyet az Alkotmány 21.cikkében foglalt élethez és személyes szabadsághoz való jogból és a 14. cikkében deklarált diszkriminációtilalomból vezetett le.⁵⁶

Az Ali ügyben a kérelmező kifejtette, hogy az élethez való jog magában foglalja az egészséges környezethez fűződő jogot.⁵⁷ Továbbá megemlíttette, hogy az érintett állam klímaváltozást figyelmen kívül hagyó cselekedetei és mulasztásai egyértelműen sértik a Közbizalom Doktrínáját. A kérelmező hivatkozik a Vincent kontra India ügyre, amely megállapította, hogy az élethez való jog alkotmányos alapjog, amelybe bele kell érteni a környezet védelmét és megőrzését is. Ugyanis az emberi élet élvezetéhez nélkülözhetetlen az olyan ökológia, amely mentes a levegő és a víz szennyezésétől. Megjegyzi, hogy azon cselekedet vagy mulasztás, amely az előbbiekkal ellentétes, az sérti az élethez való jogot.⁵⁸ Megemlítendő, hogy itt is

⁵³ M.C.Mehta vs. Union of India & Ors (2004)

⁵⁴ M. C Mehta v. Kamal Nath (1997) 1 SCC 388

⁵⁵ National Green Tribunal (New Delhi, India), *Ridhima Pandey v. Union of India and Others*, Application No. 187/2017, judgment of 15 January 2019)

⁵⁶ <https://verfassungsblog.de/indias-new-constitutional-climate-right/>

https://webapi.sci.gov.in/supremecourt/2019/20754/20754_2019_1_25_51677_Judgement_21-Mar-2024.pdf

⁵⁷ <https://verfassungsblog.de/indias-new-constitutional-climate-right/>

https://webapi.sci.gov.in/supremecourt/2019/20754/20754_2019_1_25_51677_Judgement_21-Mar-2024.pdf

<https://www.esclaw-net.org/caselaw/2015/ms-shehla-zia-v-wapda-pld-1994-sc-693/>

⁵⁸ Vincent kontra India Egyesült Államai (AIR 1987 SC 1982)).

hivatkoztak a Közbizalom Doktrínájára, amely szerint az állam az összes természeti erőforrás tekintetében mint bizalmi vagyonkezelő jár el és kötelezettsége van az erdők, tavak, folyók védelmére, (a) a CO₂ csökkentése és (b) az éghajlati rendszer stabilitásának biztosítása érdekében.

A Do Hyun ügyben a kérelmezők szintén az élethez és egészséges környezethez való jogokra hivatkoztak.⁵⁹ Megjegyezték, hogy a Koreai Köztársaság Alaptörvénye garantálja az élethez és az egészséghez való jogot, a boldogsághoz való jogot valamint a környezeti jogot, azaz a normális, fenntartható és kellemes környezetben való élet jogát általánosságban a koreai állampolgárok és különösen a jövő nemzedékei számára.⁶⁰ A panaszosok utaltak a Koreai Alkotmánybíróság joggyakorlatára is, amely egy döntésében kimondta, hogy „*az állampolgároknak bizonyos esetekben joguk van követelni a kormánytól, hogy az védelmet nyújtson és biztosítsa az egészséges és kellemes környezetben való élet jogát. Ezért a környezethez való jog átfogó és mindenre kiterjedő alapjog.*”⁶¹ Egy másik ítéletében pedig deklarálta, hogy, amikor a Törvényhozás (Kukhō) nem hozott megfelelő és hatékony minimális védelmi intézkedéseket a koreai állampolgárok környezeti jogainak védelme érdekében, akkor megsértette azok alapvető jogait, különösen az Alkotmány 10. cikkéből fakadó egészséghez való jogot.⁶² Az ügyben 2024 augusztus 29-én a Dél-Koreai Alkotmánybíróság kimondta, hogy a koreai kormánynak a klímaváltozásra adott válasza nem volt megfelelő, és ezzel veszélyeztette a jelenlegi és jövőbeli generációk alkotmányos jogait. Azzal, hogy a Koreai Köztársaság nem rendelkezik jogilag kötelező hosszú távú kibocsátáscsökkentési célokkal a 2031 utáni időszakra vonatkozóan, az mindenképpen sérti a jövő generációinak alkotmányos jogait, mivel a túlzott csökkentési terhet a jövő generációira hárítja.⁶³

A Mbabazi ügyben a beadványukban a kérelmezők az alkotmány 39. cikkében deklarált tiszta és egészséges környezethez való jogra és a 237. cikkre (Közbizalom Doktrínája) hivatkoztak. A panaszosok megjegyezték, hogy az egészséges környezethez való jog, a még meg nem született gyermekekre is vonatkozik, tehát az ő vonatkozásukban is meg lehet sérteni az említett alapjogot. Állításuk szerint a kormány megsértette az alkotmányos jogait. Ezt arra alapítják, hogy az ugandai állam lényegében „megbukott” az egészséges környezethez való jog

⁵⁹ https://climatecasechart.com/wp-content/uploads/non-us-case-documents/2020/20200407_NA_na-1.pdf
Constitutional Court of Korea, *Do-Hyun KIM and 18 others v. South Korea*, pending case filed on 13 March 2020.

⁶⁰ Vincent kontra India Egyesült Államai (AIR 1987 SC 1982)).

⁶¹ Constitutional Court Decision No. 2018-hunma-730

⁶² , Constitutional Court's Decision No. 2006-hunma-711

⁶³ <https://climaterightsdatabase.com/2023/03/16/do-hyun-kim-et-al-v-south-korea/>

biztosításában. A kérelmezők szerint az állam egyértelműen elutasította bizalmi vagyonkezelői tevékenységéhez fűződő feladatait (Public Trust Doctrine), valamint nem hozott megfelelő adaptációs és mitigációs intézkedéseket, a jelenlegi és jövőbeli klímahatások megfékezésére, egyensúlyozására.⁶⁴

A #CancelCoal ügyben a felperesek egyrészt (a) az alapjogi triászra hivatkoztak, mely szerint mindenkinek joga van a környezethez, amely nem káros az egészségére és jóllétére, amelynek érdekében az államnak pozitív és negatív kötelezettségei is vannak, másrészt (b) az emberi méltóságra, amelyet az élethez való jog foglal magában. Az emberi méltósághoz való jog kapcsán megemlítették, hogy az éghajlatváltozás és a széntüzelésű energia további ártalmait megfosztják a közösségeket a méltóságteljes élettől, különösen azokat, akik széntüzelésű erőművek és szénbányák közvetlen közelében élnek. Továbbá szerintük a gyermekek legjobb érdekét sem vették figyelembe, annak ellenére, hogy a szegény, fekete dél-afrikaiak, különösen a nők és a gyermekek a széntüzelésű energia által okozott ökológiai pusztulás, légszennyezés, valamint a globális éghajlatváltozás szempontjából sérülékeny csoportnak számítanak.⁶⁵

A Portugál gyermekek ügye az egyik legjelentősebb gyermekek által indított klímaper, amely annak ellenére, hogy a kérelmet elutasította az Emberi Jogok Európai Bírósága, igen jelentős hatást gyakorol az éghajlatváltozással kapcsolatos stratégiai perekre. Az ügyben a kérelmezők a 2 és 8. cikkre hivatkoztak, amelyekről már a Fadeyeva v. Russia ügyben is deklarálva lett, hogy szorosan összefüggenek.⁶⁶ Lényegében kimondható, hogy a magán- és családi élet tiszteletben tartásához és az élethez való jogok összeforrasztásából keletkezik az egészséges és tiszta környezethez való jog az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatában. Egy ún. harmadik (beavatkozó) fél pedig azt állította, hogy az élethez, valamint a magánélet, a családi élet és az otthon tiszteletben tartásához való jog az Egyezmény 2. és 8. cikke alapján magában foglalja az emberi életet, egészséget és jólétet védő stabil éghajlati rendszerhez való jogot.⁶⁷

A Neubauer ügyben a kérelmezők az élethez és testi épséghez való jogra, valamint az emberi méltósághoz fűződő jogra hivatkoztak.⁶⁸ Az alkotmányjogi panaszban rámutattak arra, hogy az emberi méltósághoz (Alaptörvény 1. cikk) való jog központi funkciója valójában az emberi

⁶⁴ <https://climatecasechart.com/non-us-case/mbabazi-et-al-v-attorney-general-et-al/>

⁶⁵ <https://climatecasechart.com/non-us-case/africa-climate-alliance-et-al-v-minister-of-mineral-resources-energy-et-al-cancelcoal-case/>

⁶⁶ Case of Fadeyeva v. Russia, no. 55723/00, Judgment of 9 June 2005

⁶⁷ https://climatecasechart.com/wp-content/uploads/non-us-case-documents/2022/20221205_3937120_na.pdf
<https://climatecasechart.com/non-us-case/youth-for-climate-justice-v-austria-et-al/>

⁶⁸ CDV-2020-307. German Bundesverfassungsgericht, Judgment of the First Senate of 24 March 2021 – 1 BvR 2656/18 -, N. 1-270,

méltósághoz méltó élet biztosításában áll. A Német Alkotmánybíróság kimondta, hogy (a) az „ökológiai létminimumhoz” (ökologisches Existenzminimum) való jog többek között az Alaptörvény 1. cikk (1) bekezdésével összhangban a 20. cikk (1) bekezdése alatt garantált az emberi méltóságnak megfelelő létminimumhoz fűződő jogból (menschenwürdiges Existenzminimum) származik, (b) a minimális ökológiai szttenderdek előfeltételei az emberi méltóságnak megfelelő létminimumnak, továbbá (c) a minimális ökológiai szttenderdek fenntartása az alapvető jogok esszenciális kelléke, aminek okán az államnak kötelezettsége a környezeti pusztítás „*apokaliptikus mértékű*” következményeinek megakadályozása.” Az Alkotmánybíróság továbbá kimondta, hogy „*az országos klímacélok és a Szövetségi Klímaváltozási Törvény által 2030-ig engedélyezett éves kibocsátási mennyiségek összeegyeztethetetlenek az alapvető jogokkal.*”⁶⁹

A Montana ügyben a kérelmezők beadványukban hivatkoztak az alapjogi triászra. A montanai alkotmányos rendszer is együttesen értelmezi az egészséges környezethez való jogot, az egészséghez való jogot és az élethez való jogot. Kathly Seeley (a montanai kerületi bíróság bírója) a következőképpen fogalmazott a döntésében: „*a tudomány egyértelműen fogalmaz azzal kapcsolatban, hogy az antropogén klímaváltozás katasztrofális károkat okoz Montana természeti környezetének, valamint az állam jövőbeli generációinak*”.⁷⁰ Kijelentette, hogy Montana állam megsértette az egyenlő bánásmódhoz, a méltósághoz, a szabadsághoz, az egészséghez és biztonsághoz való alkotmányos jogokat, továbbá a közbizalom doktrínáját, amelyek mindegyike valójában a tiszta és egészséges környezethez való jogon alapulnak. Továbbá a bíróság ítéletében deklarálta, hogy a felpereseknek alapvető alkotmányos joguk van a tiszta és egészséges környezethez, amely magában foglalja az éghajlatot is, mint a környezeti életfenntartó rendszert. A döntés megállapította, hogy a tiszta és egészséges környezethez való jog alapvető jog, amelyet a Montanai Alaptörvény II. Cikkének 3. és IX. Cikkének 1. bekezdése véd és a célja a montanai gyermekek és a jövő generációk védelme.

A Haiti ügyben a kérelmezők többek között az élethez való és az egészséges környezethez való jogra, az emberi méltóságra és ezek kapcsolatára utaltak. A kérelmezők az Amerikaközi Emberi Jogi Bíróság 2017-es tanácsadói véleményére is hivatkoztak. Ebben az említett testület

⁶⁹ https://climatecasechart.com/wp-content/uploads/non-us-case-documents/2021/20210324_11817_order-1.pdf

⁷⁰ https://climatecasechart.com/wp-content/uploads/non-us-case-documents/2021/20210324_11817_order-1.pdf, Montana First District Court for Lewis and Clark county, *Held and others v. State of Montana and others*, Findings of Fact, Conclusions of Law, and Order, 14 August 2023

elismerte, hogy az élethez való jog magában foglalja az egészséges környezethez való jogot is.⁷¹ A bíróság hozzátette, hogy az Amerikai Egyezményben az élethez való jog alapvető, mivel más jogok megvalósítása annak védelmétől függ. Az államoknak ezért *„minden megfelelő intézkedést meg kell tenniük annak érdekében, hogy megvédjék és megőrizték minden joghatóságuk alá tartozó személy élethez való jogát.”* Továbbá az egyéneket nem lehet önkényesen az élettől megfosztani, valamint megakadályozni abban, hogy hozzáférjenek a méltóságteljes élet feltételeihez.⁷²

A La Rose ügyben az élethez való jog és az egészséges környezethez való jog kapcsán két fontos érvet szeretnék kiemelni a beadványból.⁷³ A kanadai gyermekek és fiatalok hivatkoztak a Kanadai Jogok és Szabadságok Chartájának 7. cikkére, mely szerint: *„Mindenkinek joga van az élethez, a szabadsághoz és a biztonsághoz.”*⁷⁴ A beadványban kiemelik, hogy Kanada magatartása, vagyis az, hogy az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése és megelőzése érdekében nem tette meg a szükséges intézkedéseket, egyértelműen hozzájárult ahhoz, hogy a bolygó klímája veszélyes mértékben instabillá váljon, amivel lényegileg az állam megfosztotta egyrészt a felpereseket, másfelől közvetve minden jelenlegi és jövőbeli kanadai gyermekeket és fiatalokat a 7. cikkben deklarált jog gyakorlásától. Megjegyezték, hogy a klíma stabilitása szorosan összefügg a gyerekek alapvető egészségével és fejlődésével (vagyis közvetve a személy biztonságával) és egy gyermek túlélésével (vagyis annak – legjobb – érdekével). A kérelmezők tehát azt állítják, hogy azzal, hogy a kanadai állam nem tett eleget a nemzetközi környezetvédelmi egyezményekben deklarált mitigációs kötelezettségeknek, közvetve megfosztották a felpereseket, valamint minden jelenlegi és jövőbeli gyermeket és fiatalokat az élethez való joguktól, annak okán, hogy az éghajlatváltozás jelentős mértékben növeli a gyermekek halálozásának esélyeit és más egészségügyi problémáit is.

3.4. Részösszegzés

Az egészséges környezethez való jog peresíthetősége kapcsán talán a legfontosabb kérdés, hogy milyen konstrukció a legmegfelelőbb az ilyen jellegű igény bírói vagy kvázi bírói úton történő

⁷¹ The Environment and Human Rights (Art. 4 Convention), Advisory Opinion OC-23/17, Inter-Am. Ct. H.R. (ser. A) No. 23, ¶ 108 (Nov. 15, 2017).

⁷² <https://climatecasechart.com/non-us-case/petition-to-the-inter-american-commission-on-human-rights-seeking-to-redress-violations-of-the-rights-of-children-in-cite-soleil-haiti/>

⁷³ <https://climatecasechart.com/non-us-case/la-rose-v-her-majesty-the-queen/>

⁷⁴ <https://www.justice.gc.ca/eng/csjs-jc/rfc-dlc/ccrf-ccdl/pdf/charte-poster.pdf>

érvényesítésére. A szakirodalomban két jelentősebb álláspont különböztethető meg: (a) az egészséges környezethez való jog, mint alanyi alapjog önálló peresíthetőségének létjogosultsága és (b) az egészséges környezethez való jognak más alapjogokból való levezethetősége. Az általam kidolgozott „alapjogi triász” konstrukció annyiban több, mint az előző két elmélet, hogy három alapjog egyenrangúságát ismeri el a klímapierekben. Nem értek egyet azzal a nézettel, amely a környezethez való jognak ököcentrikus megközelítést adna. Ehelyett az az álláspontom, hogy klímavédelmi és környezeti ügyekben három alapjognak vagyis az élethez, egészséghez és egészséges környezethez való alapjogoknak az együttes perlése az, amely a leghatékony, legerősebb konstrukció. Ennek a célzatos használata azért is lenne megfelelő, mert (a) egyesíti egy érvelési megoldásban az alapjogok mindhárom generációját, (b) biztosítja a környezet védelmét, ökológiailag jó állapotban való fenntartásának bírói úton való kikényszeríthetőségét, (c) szorosan kapcsolódik (az élethez való jogon keresztül) minden alapjog anyajogaként tekintett emberi méltósághoz való joghoz, (d) biztosítja a klímaváltozás káros egészségügyi hatásaival szembeni fellépést, továbbá (e) figyelemmel van a jövő nemzedékeinek érdekeire is.

4. fejezet: Antidiszkriminációs érvek a gyermekek által indított klímaperekben

Amikor gyermekek által vagy a jövő nemzedéke érdekében indított perekről beszélünk, akkor mindenképpen abból a tudományos konszenzusból indulunk ki, mely szerint a gyermekek sokkal inkább ki vannak téve az éghajlatváltozás hatásainak, mint a korábbi generációk. Ezen egyenlőtlenségi problematikával kapcsolatosan a klímaperekben két, egymástól különböző, de sok tekintetben rokon fogalomra hivatkoznak: (a) az antidiszkriminációra vagy egyenlő bánásmódhoz való jogra és (b) az intergenerációs méltányosságra mint jogfilozófiai elvre. A különbség abban áll, hogy míg a nemzedékek közötti méltányosság, a klímaigazságosság két dimenziója közül a generációk közötti igazságosságot testesíti meg, addig az egyenlő bánásmódhoz való jog arra utal, hogy a gyermekeket közvetve diszkriminálják a koruk alapján azáltal, hogy nem kezelik megfelelően a klímaváltozást. Mindezek mellett megjelenik a gyermek legjobb érdeke (best interest's of children) elv is, amit szintén az antidiszkriminációs érvek közé sorolok. A kutatásomban az egyenlőtlenségi kérdéseket két szempontból vizsgálom. Kiindulva abból, hogy a gyermekek azért szenvednek, azért kerülnek diszkriminatív helyzetbe a klímaváltozás kontextusában, mert gyermekek, az antidiszkrimináció mint alapjog vizsgálata megkerülhetetlen. Másrészt nem lehet elmenni amellett, hogy a klímaperekben rendre megjelenik az ún. intergenerációs méltányosság koncepciója, amely a nemzedékek közötti egyenlőtlenségi konfliktusra utal.

4.1. A megkülönböztetésmentesség mint alapjog szerepe a gyermekek által indított klímaperekben

Az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményének (UNFCCC) alaptétele a fejlődő országok és a fejlett országok közötti strukturális egyenlőtlenség. A globális dél (fejlődő országok) ugyan sokkal kisebb mértékben felelősek a globális felmelegedésért és annak hatásaiért, a legsúlyosabb klímahatások őket érintik, amellyel egyre nehezebben tudnak megbirkózni. Elizabeth Gibbons szerint ezen hatások még aránytalanabban nagy mértékben érintik a gyermekeket, akik még annál is kevésbé felelősek a klímaváltozásért mint a fejlődő országok,

amelyekben adott esetben élnek.⁷⁵ A természettudományos előrejelzések szerint jelenleg élő gyermekek, fiatal koruk miatt, sokkal súlyosabb klímaváltozással kapcsolatos körülményekkel fognak szembenézni felnőtt életük során, mint bármely korábbi generáció.⁷⁶ Elizabeth Gibbons szerint a fiatalok hátrányos megkülönböztetése „nemzedékek közötti, éghajlati igazságosságot követel”.⁷⁷

Az olyan állami politika, amely nem kezeli a klímaváltozást, valamint nem veszi figyelembe a jövő generációinak érdekeit, az egyértelműen diszkriminatív helyzetet fog teremteni a kiskorúak számára.⁷⁸ Nincs tehát objektív és észszerű indoklás arra, hogy a klímaváltozás terhét az fiatalabb generációkra hárítsuk azáltal, hogy elégtelen mértékű enyhítő intézkedéseket vezetünk be. Az egészséges környezethez való joggal közvetetten vagy közvetlenül kapcsolatos litigációs eljárásokban alapvető kiindulópont, hogy a gyermekek és a fiatalok, valamint a jövő nemzedéke sokkal inkább ki vannak téve az éghajlatváltozás káros hatásainak, mint az előző generációk. Ennek okán az említett mitigációs és adaptációs intézkedések elmulasztása egyértelműen diszkriminatív helyzetet teremt azáltal, hogy nem teremti meg annak a lehetőségét, hogy a jövő nemzedéke is a fenntartható fejlődés elvének megfelelően részesülhessen a Föld javaiból a szükséglete szerint. Tulajdonképpen a diszkrimináció tilalma vagy az egyenlő bánásmód követelménye egyfajta „háttér-alapjogként” funkcionál a gyermekek által indított klímaperekben, számos alapvető jog sérelme esetén az egyenlő bánásmódhoz való jog sérelme is bekövetkezik. (az élethez való jogtól, az emberi méltósághoz fűződő jogon át, a vízhez és élelmezéshez fűződő jogokig). Erre kiváló példa a portugál gyermekek ügye, amelyben a kérelmezők a magánszféra és élethez való jog megsértése kapcsán hivatkoztak a megkülönböztetés tilalmára.⁷⁹

Az antidiszkrimináció elvének tehát az a lényege a klímaperekben, hogy a gyermekek annak ellenére, hogy nem ők a leginkább felelősek a környezeti károkért, mégis el kell viselniük a

⁷⁵ Gibbons, E. D. (2014). Climate Change, Children's Rights, and the Pursuit of Intergenerational Climate Justice. *Health and Human Rights*, 16(1), 19–31.

⁷⁶ Katalin Sulyok, "A rule of law revolution in future generations' litigation – intergenerational equity and the rule of law in the Anthropocene", re:constitution Working Paper, Forum Transregionale Studien 14/2023, pp.14, available at <https://reconstitution.eu/working-papers.html>
Lásd még (Sulyok Katalin munkája idézi): Larissa Parker and others, 'When the Kids Put Climate Change on Trial: Youth-Focused Rights-Based Climate Litigation around the World' (2022) 13 *Journal of Human Rights and the Environment* 64

⁷⁷ Gibbons, E. D. (2014). i.m,27

⁷⁸ Katalin Sulyok (2023), i.m,23

⁷⁹ "Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Other States," Sabin Center for Climate Change Law, <https://climatecasechart.com/non-us-case/youth-for-climate-justice-v-austria-et-al/>

klímaváltozás egyre drasztikusabb következményeit.⁸⁰ Itt röviden megemlítendő az antidiszkrimináció és a gyermek legjobb érdekének elve közötti összefüggés. A klímaperekben gyakorlatilag ugyanaz a két említett elv gyökere, vagyis, hogy az állam a klímaváltozás kezelése során építse be politikáiba, adjon kiemelt hangsúlyt annak, hogy milyen lehetséges hatásai lehetnek a globális éghajlatváltozásnak a jövő nemzedékére.⁸¹ Ha az állam nem foglalkozik az éghajlatváltozással, nem alkot mitigációs és adaptációs jogszabályokat, akkor elmulasztja azon kötelességét, hogy döntéseivel ne károsítsa a jövő nemzedékeinek életminőségét. Azzal, hogy nem a fenntartható fejlődés elvének megfelelően jár el, diszkriminatív helyzetet teremt számukra, hiszen nekik a klímaváltozás progresszív fejlődése miatt sokkal agresszívabb klímahatásokkal kell szembesülniük, mint a jelenlegi generációknak. Fontos tehát az is, hogy ez a diszkriminációtilalom (és egyúttal klímapozitív jogalkotási kötelezettség) a meg nem született gyermekekre is vonatkozik, hiszen ahogyan előbb is említettem, egyre több az olyan természettudományos bizonyíték, amely megerősíti, hogy az államok mai nem-cselekvése a jövő generációi (meg nem született emberek) jogainak megsértését fogja okozni.⁸²

4.2. Az intergenerációs méltányosság koncepciója

A klímaperekben sok esetben problémát okoz az, hogy a valódi károsultak (akik viselik a klímaváltozás negatív externáliáit) sok esetben még meg sem születtek az adott per megindításának pillanatában. Hiba lenne elfogadni Thomas Jefferson azon állítását, hogy „*a Föld a jelenlegi generációhoz tartozik*”. Lényegében az előbbi problematikára kínál megoldást Weiss Brown és a hozzá kapcsolható intergenerációs méltányosság koncepciója.⁸³ Ez egy olyan jogfilozófiai elv, amely azt hangsúlyozza, hogy a jelenlegi generációknak kötelességük és felelősségük van a környezeti és társadalmi erőforrások fenntartható kezelésére annak érdekében, hogy a jövő generációk is ugyanolyan lehetőségekkel és jogokkal rendelkezzenek, mint az előzőek. Ez a megközelítés azt jelenti, hogy a mai döntéseinknek és cselekedeteinknek nem szabad károsan befolyásolniuk a jövőbeli nemzedékek életminőségét, valamint jólétét, tehát végső soron a fenntartható fejlődés elvének megtartásával kell eljárniuk.⁸⁴ A Weiss

⁸⁰ Gibbons, E. D. (2014).i.m,26

⁸² Gibbons, E. D. (2014).i.m,28

A meg nem született emberek egyre többször jelennek meg a klímavédelmi litigációkban mint felperes: Woodpecker et al.v. South Korea-ügyben 62 5 év alatti gyermek és egy magzat (Woodpecker) volt a felperes (<https://climatecasechart.com/non-us-case/woodpecker-et-al-v-south-korea/>)

⁸³ Weiss, Edith Brown. "In Fairness To Future Generations and Sustainable Development." American University International Law Review 8, no. 1 (1992): 19

⁸⁴ Weiss, Edith Brown (1992) i.m , 19 <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

szerinti nemzedékek közötti méltányosság tehát egy olyan konstrukció, amely egyszerre védi a környezetet a jelen és jövő generációk számára, másfelől bizonyos keretek között engedélyezi a természeti erőforrások felhasználását, abban az esetben, ha az tekintettel van (a) a természeti és kulturális források sokféleségének megőrzésére, (b) az élet minőségének fejlesztésére, és (c) méltányos hozzáférést biztosít a múltbeli generációk örökségéhez a jövő generációk számára. A szerző megjegyzi azt is, hogy a nemzedékek közötti méltányosság lényegében egyfajta ⁸⁵ partnerség a társadalom különböző generáció között.⁸⁶

Az intergenerációs méltányosság koncepciója az antidiszkriminációból ered. Ahogyan nincsen észszerű indok arra, hogy a jelenlegi generáció tagjai között nem, faji vagy származási alapon különbséget tegyünk, azt sem lehetne igazolni, hogy miért részesítünk előnyben egyik (korábbi) generációt, a többiekkel szemben.⁸⁷ Megemlítendő, hogy a megkülönböztetésmentesség elve itt nem azt jelenti, hogy a természeti erőforrásokat pontosan egyenlő mértékben osszuk el az egyes generációk között, hanem egyfajta méltányosságra utal, vagyis a természeti javakat, a jelen és jövő generáció tagjainak szükségleteinek és érdekeinek figyelembevétel kell elosztani.⁸⁸ Ahogyan Lydia Slobodian fogalmazott, az intergenerációs méltányosság azért is nagyon fontos, mert sok esetben nem jelenik meg közvetlenül az antidiszkrimináció a klímaperekben, hanem közvetetten, implicit módon a nemzedékek közötti méltányosság keretében érvényesül.⁸⁹

4.3. Az antidiszkrimináció egyes gyermekek által indított klímaperekben

A nemzeti bíróságok és más fórumok egyre gyakrabban utalnak arra, hogy az intergenerációs méltányosság normatív „fogakkal” kezdett rendelkezni. A bíróságok egyre inkább védelmet kezdtek nyújtani a jövő generációk alapvető szükségletei számára azáltal, hogy kötelező érvényű korlátozásokat állapítanak meg az államok nem-klímakomform politikai döntései

⁸⁵ Weiss, Edith Brown (1992) i.m, 22-23

⁸⁶ „Ez lényegében egy partnerség nemcsak az élők között, hanem az élők, a halottak és a születendők között” Edmund Burke, Reflections on the Revolution in France 139-140 (1790). in 2 WORKS OF EDMUND BURKE 368 (1905).

⁸⁷ Lydia Slobodian, ‘Defending the Future: Intergenerational Equity in Climate Litigation’ (2020), 582, Lásd még: Dieter Birnbacher, What Motivates Us to Care for the (Distant) Future? in INTERGENERATIONAL JUSTICE 273, 276 (2009)

⁸⁸ Lydia Slobodian, i.m. (2020), 582

⁸⁹ Lydia Slobodian, i.m. (2020), 583

vonatkozásában, amelyek önkényesen kockázatokat és valószínűsíthető károkat okoznak a jövőbeli generációk számára.⁹⁰

A Children of Austria ügyben a kérelmezők a beadványukat alapvetően antidiszkriminációs érvekre alapították.⁹¹ Az eljárás alapját lényegében az adta, hogy a KSG (Klímvédelmi Törvény) 3. § (2) bekezdése gyakorlatilag egyfajta teherátvitelt írt elő a jövőbeli generációknak. Ez azért problematikus (amit a beadványban is kifejtettek a kérelmezők), mert így lényegében a gyermekeknek és fiataloknak, valamint a jövőbeli nemzedékeknek sokkal nagyobb részt kell vállalniuk a klímaváltozás terheinek viselésében, annak ellenére, hogy a klímánk antropogén hatások általi megváltozásában sokkal nagyobb felelőssége van a korábbi generációknak. A kérelmezők szerint *„nincs olyan tisztességes cél, amely indokolná ezt az egyenlőtlen bánásmódot”*. A kérelemben megemlítik továbbá, hogy az *„intergenerációs igazságosság”* fogalmát úgy lehet legjobban meghatározni, hogy a rendelkezésre álló (anyagi) erőforrásokat a lehető legigazságosabb módon úgy osztjuk el, hogy a jövőbeli generáció számára törekszünk legalább olyan életminőséget biztosítani, mint amelyben jelenleg is élünk.

A La Rose ügyben közvetetten jelenik meg a nemzedékek közötti méltányosság elvének koncepciója.⁹² A kérelemben a panaszosok azt állították, hogy *„nincs olyan alapvető igazságossági elv, amely összhangban lenne azokkal a katasztrofális és egzisztenciális fenyegetésekkel, amelyeket a klímaváltozás okoz a felpereseknek és minden jelenlegi és jövőbeli gyermeknek és fiatalnak”*. A kanadai államnak (az intergenerációs méltányosságnak megfelelően) intézményvédelmi kötelezettsége van arra, hogy a környezetet a jelenlegi „jó” ökológiai állapotban őrizze meg. Azzal, hogy a mitigációs kötelezettségeit elmulasztotta az állam, lényegében megsértette a felperes élethez, egészséghez és egészséges környezethez való jogát, valamint a Public Trust Doctrine-t.

A Do Hyun ügyben a kérelmezők kifejtették, hogy a koreai alkotmány 11. cikkke és a *„generációs egyenlőség”* kérdése sok tekintetben összefonódik.⁹³ Állításuk szerint van egy *„kármentbeli egyenlőtlenség”* az állam jelenlegi irányításáért felelős felnőtt generáció és a fiatalabb generáció között. Megjegyzik, hogy a jövőbeli generációnak akaratuk ellenére kell

⁹⁰ Katalin Sulyok, (2023), i.m, 5

⁹¹ <https://climatecasechart.com/non-us-case/children-of-austria-v-austria/>

⁹² <https://climatecasechart.com/non-us-case/la-rose-v-her-majesty-the-queen/>

⁹³ <https://climatecasechart.com/non-us-case/kim-yujin-et-al-v-south-korea/>

A Koreai Alkotmány 11 cikk (1) bekezdése: Minden állampolgár egyenlő a törvény előtt, továbbá a politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális életben nem lehet megkülönböztetni senkit nem, vallás vagy társadalmi helyzet alapján

elviselniük a klímaváltozás „keserű” következményeit, amelyeket a jelenlegi és múltbeli generáció adott át nekik. Ez az „igazságtalanság” okozza azt, hogy az adott ügyben álláspontjuk szerint a koreai állam megsértette a 11. cikk antidiszkriminációs klauzulát tartalmazó rendelkezését.

Az Indonéz gyermekek ügyében a kérelmezők kifejtették, hogy azzal, hogy a klímavédelmi intézkedések során nem vették figyelembe a gyermekek legjobb érdekét, megsértették az Alkotmány 28B cikkének (1) bekezdését, amely deklarálja a gyermekek élethez, fejlődéshez, valamint erőszak és megkülönböztetés elleni védelemhez fűződő jogát.⁹⁴ A panaszosok szerint a globális felmelegedés lényegében megakadályozza az indonéz kormányt abban, hogy teljesítse a gyermekek jogaival kapcsolatos nemzeti és nemzetközi jogi kötelezettségeit. Megjegyzik azt is, hogy amellet, hogy a mai gyermekek viselik majd az éghajlatváltozás terheit, a gyermekek, a nők és az őslakosok a klímaváltozás szempontjából a legsebezhetőbb csoportok közé tartoznak.

Az Ali ügyben a kérelmező kifejtette, hogy azzal, hogy Pakisztán a megújuló, nem fosszilis tüzelőanyagok helyett a szén mint energiaforrás fejlesztését választja, lényegileg figyelmen kívül hagyják azokat a hosszú távú káros következményeket, amelyeket a pakisztániak jelenlegi és jövőbeli generációi számára okoznak, megsértve ezzel a gyermekek alapvető jogait és a nemzedékek közötti méltányosság elvét is.⁹⁵ Továbbá megemlíti, hogy a Pakisztáni Iszlám Köztársaság tagja az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményének (UNFCC), amelynek preambuluma világosan fogalmaz, amikor kimondja, hogy az éghajlatváltozás kezelésére irányuló állami intézkedések során figyelemmel kell lenni az emberi jogokra, különös tekintettel a gyermekekre mint sérülékeny társadalmi csoportra, az intergenerációs méltányosság elve alapján.

A Pandey ügyben a beadvány érvelésében kifejtik, hogy a kérelmezőnek és általában véve az összes gyermeknek joga van az egészséges környezethez az intergenerációs méltányosság elve alapján.⁹⁶ Megállapítható ugyanis, hogy Pandey egy olyan csoport tagja, akiket sokkal nagyobb mértékben érint és fog érinteni a klímaváltozás és annak jövőbeli káros hatásai. Megjegyezte Pandey továbbá, hogy a klímaváltozás fenyegetésének természete miatt a gyermekeknek

⁹⁴ <https://climatecasechart.com/non-us-case/indonesian-youths-and-others-v-indonesia/>

⁹⁵ <https://climatecasechart.com/non-us-case/ali-v-federation-of-pakistan-2/>

⁹⁶ <https://climatecasechart.com/non-us-case/pandey-v-india/>

valójában nincsen érdemi eszközük megvédeni magukat az éghajlatváltozás következményeitől (amelyhez nagy mértékben hozzájárult az állam mulasztása is).

4.4. Részösszegzés

Az antidiszkriminációs érveknek tehát azért van különösen nagy jelentősége az általam is vizsgált gyermekek és fiatalok által indított klímaperек vonatkozásában, mert általában véve elmondható, hogy bár nem a jövő nemzedéke a felelős a klímaváltozásért, annak káros jövőbeli hatásait sokkal nagyobb arányban kell elviselniük, mint a jelenlegi vagy múltbeli generációknak. Ha a kormányok az éghajlatváltozással kapcsolatos politikájuk során ignorálják a jövő nemzedékének érdekeit, akkor nem csupán a nemzedékek közötti méltányosság elvével mennek szembe, hanem megsértik az antidiszkrimináció követelményét is, továbbá a jövő generációinak élethez, egészséghez és egészséges környezethez való alapjogait is.

Konklúzió: Klímaper a magyar Alkotmánybíróság előtt?

A klímaváltozással kapcsolatos jövőben felmerülő igények szempontjából kulcsfontosságú, hogy milyen érvelési konstrukciókra való hivatkozás lehetne a leghatékonyabb. A dolgozatom alapján az az állításom, hogy abban az esetben, ha a jövőben Magyarországon is indul egy gyermekek vagy fiatalok által kezdeményezett klímaper, akkor a kérelmezőknek (a) az alapjogi triászra, (b) antidiszkriminációs érvekre és (c) mindezekkel összefüggésben természettudományos érvekre kellene támaszkodniuk.

ad (a) Magyarországon ugyan eddig még nem indult gyermekek és fiatalok által kezdeményezett klímaper az Alkotmánybíróság vagy más fórum előtt, a régi Alkotmányhoz és a jelenlegi Alaptörvényhez kapcsolódó alkotmánybírósági gyakorlatból egyértelműen az tűnik ki, hogy a magyar alkotmányjogi gondolkodás is elismeri az alapjogi triász létét, vagyis az élethez, egészséghez és egészséges környezethez való alapjogok közötti szoros összefüggést.⁹⁷ A 28/1994. (V. 20.) AB határozat például deklarálja, hogy a „*lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jogot*” a Magyar Köztársaság az épített és a természetes környezet

⁹⁷ A Bős-Nagymaros-ügy ugyan a hágai Nemzetközi Bíróság előtt zajlott, megállapításai álláspontom szerint relevánsak a kérdéskör tárgyalásában: „A „[a környezet védelme] elengedhetetlen feltétele más emberi jogok, így az egészséghez és az élethez való jog érvényesülésének.” Lásd még: Marinkás, G. (2020). Az egészséges környezethez való jog, mint alapvető emberi jog–Lehetséges megközelítések az egyes emberi jogvédelmi mechanizmusok gyakorlata alapján, különös tekintettel az őslakos népeket érintő kérdésekre. *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 15(29), 133-170.

védelmével valósítja meg.⁹⁸ Rámutat a döntés arra, hogy a legszorosabb kapcsolat az élethez való joggal áll fenn: a környezethez való jog valójában az élethez való jog objektív, intézményvédelmi oldalának egyik része; az emberi élet természeti alapjainak fenntartására vonatkozó állami köteleességet nevesíti különálló alapjogként.

Az Alaptörvény XX. cikk (1) bekezdése kimondja, hogy „mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez”. A XXI. cikk (1) bekezdése pedig (a korábbi Alkotmány 18. §-ával egyezően) úgy fogalmaz, hogy „Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.” A 3104/2017. (V. 8.) AB határozat (visszautalva a 3068/2013. (III. 14.) AB határozatban foglaltakra) kimondta, hogy „[a]z Alaptörvény szövege az egészséges környezethez való jog tekintetében megegyezik az Alkotmány szövegével, ezért az egészséges környezethez való jog értelmezése során az Alkotmánybíróság korábbi határozataiban tett megállapítások is irányadónak tekinthetők.”⁹⁹

ad (b) Amikor gyermekek által vagy a jövő nemzedéke érdekében indított perekről beszélünk, akkor abból a tudományos konszenzusból indulunk ki, hogy a káros klímahatások sokkal nagyobb arányban fogják érinteni a gyermekeket és a jövő generációit, mint a korábbiakat. A magyar alkotmánybírósági gyakorlat az antidiszkriminációs érvek közül az intergenerációs méltányosságra hivatkozik leginkább a környezetvédelmi tematikájú ügyekben. Az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdése rögzíti, hogy „[a] természeti erőforrások a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.”¹⁰⁰

Az Alaptörvény XV. cikkében deklarált egyenlő bánásmódhoz való jog kapcsán még nem született klímavédelemmel vagy környezetvédelemmel kapcsolatos döntés. Ahogyan korábban kifejtettem, a klímaváltozás mindenképpen diszkriminatív helyzetet teremt, hiszen vannak olyan társadalmi csoportok, akik kevésbé tudnak alkalmazkodni az éghajlatváltozás hatásaival szemben. Ha a jövőben a gyermekek vagy fiatalok csoportja kezdeményezné az Alkotmánybíróság eljárását, akkor álláspontom szerint mindenképpen erősen megfontolandó

⁹⁸ 28/1994 (V.20) AB határozat

⁹⁹ 3104/2017. (V.8.) AB határozat

Lásd még: Szabó, Marcel (2022) *Az egészséges környezethez való jog anyagi jogi és eljárásjogi kérdései az Alkotmánybíróság újabb gyakorlatában*. ACTA HUMANA: HUNGARIAN CENTRE FOR HUMAN RIGHTS PUBLICATIONS, 10 (2). pp. 77-92. ISSN 0866-6628

¹⁰⁰ 16/2015 (V.15) AB határozat

Ezzel kapcsolatosan érdemes utalni arra, hogy a 16/2015 (VI.5) AB határozat a P) cikk (1) bekezdésével összefüggésben kibontotta azt, hogy valójában mit jelent a környezetvédelem mint állami és állampolgári kötelezettség: (a) védelem, (b) fenntartás; (c). jövő nemzedékek számára történő megőrzés.

az egyenlő bánásmódhoz való jogra való hivatkozás. Az elégtelen klímapolitika ugyanis szükségszerűen egyenlőtlenségi problémát okoz. A gyermekeket és fiatalokat valójában a koruknál fogva diszkriminálják, amikor a nem megfelelő és hatékony jogszabályok megalkotásával azt okozzák, hogy sokkal nagyobb részt kell vállalniuk a klímaváltozás terheinek viselésében, annak ellenére, hogy a klímánk antropogén hatások általi megváltozásában sokkal nagyobb felelőssége van a korábbi generációknak.

ad (c) Bár Magyarországon még nem született konkrét klímadöntés, a 28/2017. (X. 25.) AB határozatban foglalt természettudományos érvelés a fenntartható fejlődés és az éghajlatváltozás kontextusában is értelmezhető: *„A biológiai sokféleség és a vele összefüggő ökoszisztémák csökkenése közvetlenül kihat magára az emberi életre. Amennyiben a biodiverzitás és a természet által nyújtott szolgáltatások elérhetősége csökken, az emberi élet létfeltételei szűnhetnek meg, ugyanis mind az alapvető anyagi szükségletek kielégítése (tisztá víz, táplálék, tiszta levegő), mind pedig az egészségvédő funkció (mentális és fizikai) sérül.”*¹⁰¹

A magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában tehát gyakorlatilag már létezik az alapjogi triász koncepciója, vagyis az, hogy a környezetvédelmi és klímavédelmi ügyekben az élethez, egészséghez és egészséges környezethez való jogok szorosan összefüggenek, azokat együttesen kellene értelmezni. Az egyenlő bánásmódhoz való jognak klímavédelmi kontextusban való értelmezése ugyan még várat magára, a nemzedékek közötti méltányosság elve (az alapjogi triász mellett) kellő alapot szolgáltatnak egy jövőbeli, Alkotmánybíróság előtt zajló, gyermekek vagy fiatalok által indított klímaügynek.

¹⁰¹ 28/2017 (X.25) AB határozat

Irodalomjegyzék

A.O'NEILL, A. Strategic litigation before the European Courts. *ERA Forum* 16 (2015): 496.

ATAPATTU, SUMUDU. (2002)“The Right to a Healthy Life or the Right to Die Polluted?: The Emergence of a Human Right to a Healthy Environment Under International Law.” *Tulane Environmental Law Journal* 16, no. 1 (2002): 69. <http://www.jstor.org/stable/43292777>.

BATROS, BEN, AND TESSA KHAN.(2022), “Thinking Strategically about Climate Litigation.” Chapter. In *Litigating the Climate Emergency: How Human Rights, Courts, and Legal Mobilization Can Bolster Climate Action*, edited by César Rodríguez-Garavito, Globalization and Human Rights. Cambridge: Cambridge University Press. 104

BERGLUND, OSCAR; SCHMIDT, DANIEL (2020). *Extinction Rebellion and Climate Change Activism: Breaking the Law to Change the World*. Springer Nature.

BRATSPIES, R. (2015). Do we need a human right to a healthy environment. 13, *Santa Clara Journal of International Law*.

BURGER M., WENTZ J., METZGER DJ.(2022) Climate Science and Human Rights: Using Attribution Science to Frame Government Mitigation and Adaptation Obligations. In: Rodríguez-Garavito C, ed. *Litigating the Climate Emergency: How Human Rights, Courts, and Legal Mobilization Can Bolster Climate Action*. Globalization and Human Rights. Cambridge University Press;223-238.

BURKE, EDMUND. (1905)*Reflections on the Revolution in France* 139-140 (1790). In: 2 WORKS OF EDMUND BURKE 368

CANCADO TRINIDADE,(1993) A.A. Environmental Protection, (ed.) by A.A. Cancado Trindade and Human Rights in the Twenty-first Century, (ed.) by Kathleen E. Mahoney and Paul Mahoney

CHARLES R.EPP(1998)*The Rights Revolution: Lawyers, Activists, and Supreme Courts in Comparative Perspective*. Chicago: University of Chicago Press, 1998.

CULLET, P. (1995). Definition of an environmental right in a human rights context. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 13(1), 25-40.

DONGER, E.(2022) Children and Youth in Strategic Climate Litigation: Advancing Rights through Legal Argument and Legal Mobilization. *Transnational Environmental Law*. 11(2):264.

D'ASPREMONT, JEAN AND MBENGUE, MAKANE. Strategies of Engagement with Scientific Fact-Finding in International Adjudication (April 2, 2013). *Journal of International Dispute Settlement*, 2014, 5: 268. Amsterdam Law School Research Paper No. 2013-20.

FITZMAURICE, MALGOSIA. (1999) The Right of the Child to a Clean Environment, 23 *Southern Illinois University Law Journal* 611–656.

FIJALKOWSKI, A., & FITZMAURICE, M. (2017). The right of the child to a clean environment. Routledge.

GALANTER, MARC. (1974) 'Why the "Haves" Come Out Ahead: Speculations on the Limits of Legal Change' (1974). 9 *Law & Society Review*, 3.

GIBBONS, E. D. (2014). Climate Change, Children's Rights, and the Pursuit of Intergenerational Climate Justice. *Health and Human Rights*, 16(1), 23,26-28. <http://www.jstor.org/stable/healhumarigh.16.1.19>

GIORGETTA, S. (2002). The Right to a Healthy Environment, Human Rights and Sustainable Development. *International Environmental Agreements*, 2, 171-192.

Goldston, James A.(2022) Climate Litigation through an Equality Lens. In: Rodríguez-Garavito C, ed. *Litigating the Climate Emergency: How Human Rights, Courts, and Legal Mobilization Can Bolster Climate Action*. Globalization and Human Rights. Cambridge University Press;142.

HANDL, G.(1992) 'Human Rights and Protection of the Environment: A Mildly "Revisionist" Point of View', in A. A. Cancado Trindade, (eds.) *Human Rights, Sustainable Development and the Environment* pp. 120-12.

HALMAI, G. (Ed.). (2003). *Emberi jogok*. Osiris.

IMPARATO, E. A. (2016). The Right To Life Passes Through The Right To A Healthy Environment: Jurisprudence In Comparison. *WIDENER LAW REVIEW*, 22, pp. 125.

LYDIA SLOBODIAN,(2020) 'Defending the Future: Intergenerational Equity in Climate Litigation' (2020), 582-583

MARINKÁS, G. (2020). Az egészséges környezethez való jog, mint alapvető emberi jog. *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 15(29), 133-170.

PARKER, LARISSA(2022), et al. 'When the Kids Put Climate Change on Trial: Youth-Focused Rights-Based Climate Litigation around the World'*Journal of Human Rights and the Environment*, 13: 64.

RAMSDEN, MICHAEL AND GLEDHILL, KRIS.(2019) 'Defining Strategic Litigation' (*Civil Justice Quarterly*, 4, 407.

RODRÍGUEZ-GARAVITO,(2022) C. Litigating the Climate Emergency: The Global Rise of Human Rights–Based Litigation for Climate Action. In: Rodríguez-Garavito C, ed. *Litigating the Climate Emergency: How Human Rights, Courts, and Legal Mobilization Can Bolster Climate Action*. Globalization and Human Rights. Cambridge University Press;; 10.

SETZER J., HIGHAM C. (2024). Global Trends in Climate Change Litigation: 2024 Snapshot. London: Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment, London School of Economics and Political Science, 2-3.

SHELTON, DINAH.(1991) Human Rights, Environmental Rights, and the Right to Environment. 28 *Stanford Journal of International Law* 107.

SULYOK K.(2024)Science, epistemology and legitimacy in environmental disputes – The epistemically legitimate judicial argumentative space. *Leiden Journal of International Law*;37(1):143,150,158

SULYOK, KATALIN.(2023) “A rule of law revolution in future generations’ litigation.” *re:constitution Working Paper*, Forum Transregionale Studien 14/2023.

SULYOK, K. (2020). A természettudományos bizonytalanság szerepe a környezeti felelősség érvényesíthetőségében. *Pro Futuro*, 10(2), 67-85.

SULYOK KATALIN (2022) A természettudomány szerepe a bírói érvelésben. A nemzetközi bíróságok gyakorlata környezeti jogvitákban. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest ,

SZABÓ, MARCEL. (2022). Az egészséges környezethez való jog. *ACTA HUMANA*, 10(2): 77-92.

SZIGETI PÉTER – TAKÁCS PÉTER(1998): *A jogállamiság jogelmélete*. Bp. Napvilág

THOMAS, E. W. *The Judicial Process - Realism, Pragmatism, Practical Reasoning and Principles* (2005).

VANHALA, LISA.(2022) The Social and Political Life of Climate Change Litigation. In: Rodríguez-Garavito C, ed. *Litigating the Climate Emergency*. Cambridge University Press: 85-86.

WEISS, EDITH BROWN. (1992)"In Fairness To Future Generations and Sustainable Development." *American University International Law Review* 8, no. 1 (1992): 19

WEISS, EDITH BROWN. (1990). “In Fairness to Future Generations.” *Environment: Science and Policy for Sustainable Development* 32 (3): 6, 10